

Yûsuf-ı Meddâh'ın Dâstân-ı İblîs Adlı Mesnevisi

Yusuf-ı Meddah's Mathnawi Titled "Dastan-ı İblis"

Ozan Kolbaş¹

¹Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, Çanakkale, Türkiye

ORCID: O.K. 0000-0002-3509-6909

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Ozan Kolbaş,
Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Anabilim Dalı, Çanakkale, Türkiye
E-posta: ozankolbas@gmail.com

Başvuru/Submitted: 07.08.2023

Revizyon Talebi/Revision Requested: 16.11.2023

Son Revizyon/Last Revision Received: 16.11.2023

Kabul/Accepted: 28.11.2023

Online Yayın/Published Online: 27.12.2023

Atf/Citation: Kolbaş, O. (2023). Yûsuf-ı Meddâh'ın Dâstân-ı İblîs adlı mesnevisi. *TUDED*, 63(2), 549-590.
<https://doi.org/10.26650/TUDED2023-1339280>

ÖZET

Yûsuf-ı Meddâh, on dördüncü yüzyılda yaşamış, kaleme aldığı veya anlattığı eserlerle edebî Türkçenin gelişmesine katkı sağlamıştır. Hayatı hakkında herhangi bir bilgi yoktur. *Varka ve Gülşâh*, *Maktel-i Hüseyin*, *Yûsuf u Züleyhâ*, *Dâstân-ı Kâdî vü Öğrı*, *Hikâyet-i Kız u Cühüd* ve *Dâstân-ı Vercihân-ı Fânûs Der-Hikâyet-i Takyânûs* adlı eserleri ile Hz. Ali'nin kahramanlık maceralarını anlattığı manzum hikâyeleri vardır. Eserlerinden biri de mesnevi nazım şekliyle yazılmış, Hz. Muhammed ile İblis arasındaki diyalogu konu alan *Dâstân-ı İblîs*'tir. İblis eser boyunca, Hz. Muhammed'in sorduğu dini ve ahlaki sorulara çeşitli cevaplar verir. Eser hakkında ilk çalışma İsmail Hikmet Ertaylan tarafından yapılmış, Ertaylan, kaleme aldığı makalesinde eseri tanıtarak konusunun kısa bir özeti vermekle yetinmiş, bahsettiği nüshanın nerede olduğunu ise belirtmemiştir. Eserin nüshası şimdiye kadar ele geçmediği için metni yayımlanmamıştır. Eser hakkında çalışmalar yapan bir diğer araştırmacı ise Metin Akar'dır. Akar, kaleme aldığı üç ayrı makalede metinde anlatılan hikâyenin kökenini incelemiştir. Eserin şimdiye kadar varlığından haberdar olunmayan bir diğer el yazması nüshası Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Darü'l-Mesnevî Koleksiyonu, 9/3 numarada kayıtlıdır. Bu makalede; *Dâstân-ı İblîs* hakkında daha önce yapılan çalışmalar değerlendirilmiş, eserin konusu ve kaynakları incelenmiş, kısa özeti verilmiş ve edebî değeri tahlil edilmiştir. *Dâstân-ı İblîs*'in tam metni, aynı konuyu ele alan mensur tercümeyle mukayese edilerek metin tenkidi yöntemiyle ilk kez burada yayımlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Eski Anadolu Türkçesi, Yûsuf-ı Meddâh, *Dâstân-ı İblîs*, Şeytan, mesnevi

ABSTRACT

Yusuf-ı Meddah, a prominent poet of the 14th century, made significant contributions to the advancement of Turkish literature through his written and narrated works. Limited information is available about his personal life. Among his notable works are *Varka ve Gülşah*, *Maktel-i Hüseyin*, *Yusuf u Züleyha*, *Dastan-ı Kadi vü Öğrı*, *Hikayet-i Kız u Cühüd*, *Dastan-ı Vercihan-ı Fanus Der-Hikayet-i Takyanus*, and verse stories detailing the heroic adventures of Ali, the son of Abu Talib. A noteworthy work of his *Dastan-ı İblis*, written in the mathnawi verse form, which focuses on a dialog between Prophet Muhammad and Satan. In this work, Satan responds to religious and moral inquiries posed by the Prophet. The first academic study on *Dastan-ı İblis* was conducted by İsmail Hikmet Ertaylan, who introduced the work and summarized its contents. The manuscript copy mentioned by Ertaylan is yet to be found, preventing its publication. Furthermore, Metin Akar, another researcher, analyzed the origins of his story in three different articles. Another manuscript of this work, whose existence is unknown, is registered in the Süleymaniye Manuscript Library, Darü'l-Mesnevi Collection, number 9/3. This scholarly article evaluates previous studies on *Dastan-ı*

İblis, carefully analyzing its subject, sources, and literary value, while highlighting similarities with other prose works on similar themes. The article concludes by presenting the complete text of the work for the first time.

Keywords: Old Anatolian Turkish, Yusuf-1 Meddah, *Dastan-ı İblis*, Satan, mathnawi

EXTENDED ABSTRACT

Yusuf-1 Meddah lived in the 14th century and made significant contributions to the development of Turkish literature through his works. Unfortunately, limited information is available concerning his life. His name is mentioned, and one of his couplets is quoted in the book *Kenzü'l-Kübera ve Mehekkü'l-Ulema* written by Şeyhoğlu (d. 817/1414?). His mathnawi, *Varka ve Gülşah*, was written in Sivas, leading to the estimation that he spent a part of his life there. Furthermore, some studies have determined that his work titled *Maktel-i Hüseyin* was also written by Yusuf-1 Meddah. Based on the information provided in this work, he is speculated to have spent another part of his life in Kastamonu. The other information provided in various studies on Yusuf-1 Meddah's biography is derived from interpretations of his works.

Some of his extant works include *Varka ve Gülşah*, *Maktel-i Hüseyin*, *Dastan-ı Kadı vü Oğrı*, *Hikayet-i Kız u Cühud*, *Dastan-ı Vercihan-ı Fanus Der-Hikayet-i Takyanus*, and *Yusuf u Züleyha*. Moreover, there are two distinct works wherein he narrates the heroic adventures of Ali, the son of Abu Talib. In these works, Yusuf-1 Meddah did not adopt a sophisticated literary style but rather wrote the stories in simple Turkish verse.

One of Yusuf-1 Meddah's works is *Dastan-ı İblis*, which was first introduced by İsmail Hikmet Ertaylan, who provided some examples of couplets and summarized the remaining story. However, Ertaylan did not specify the library or private collection where the manuscript copy he used was found, preventing further study of the text. Furthermore, Adnan Erzi criticized Ertaylan's study for certain errors and deficiencies. Another researcher, Metin Akar, analyzed *Dastan-ı İblis* in three articles, focusing on its subject and sources, and examining its similarity to other works written earlier.

In addition, a recently identified manuscript of *Dastan-ı İblis* is registered in Süleymaniye Manuscript Library, Darü'l-Mesnevi Collection, number 9/3. As it was written after another work and there was no space between the two works, it was not identified or recorded in the catalog. This discovery provided additional information about the work.

Dastan-ı İblis is written in the form of a mathnawi verse, and the manuscript contains 237 couplets. The work centers on the dialog between Prophet Muhammad and Satan. It began with a narrative concerning the expulsion of Prophet Adam from paradise, followed by Prophet Muhammad asking Satan various religious and moral questions to which Satan responded. Prophet Muhammad then asks Satan for advice to share with his close ones. As of the 213th couplet, Satan offers advice on timely prayers, avoiding inappropriate interactions with women, avoiding false oaths, backbiting, and slandering. Subsequently, Gabriel intervenes and resumes the discussion on Satan not prostrating to Prophet Adam. The text concludes

with a prayer from Yusuf-ı Meddah and his remembrance of Mevlana Celaleddin-i Rumi (d. 672/1273). The objective of writing or narrating this work is to offer underlying advice to the reader or listener through these questions and answers, encouraging them to steer away from Satan's path. Moreover, it inspires people who read or listen to the story to distance themselves from evil. There are also prose versions of this story, which are known to be translations from Arabic into Turkish. The translated work and Yusuf-ı Meddah's work share striking similarities. Comparing the two versions, it is evident that the narrative began similarly with minor nuances, and although the order sometimes changes, almost the same questions are answered with the same responses. Hence, it is unlikely that Yusuf-ı Meddah made any original additions to the story.

Giriş

On dördüncü yüzyıl civarında, Anadolu coğrafyasında Türkçe manzum hikâyeler söyleyen ve bu sayede Türk yazı dilinin gelişmesine katkıda bulunan isimlerden biri Yûsuf-ı Meddâh'tır. Adının geçtiği ve *Varka ve Gülşâh* adlı mesnevisinden bir beytinin alıntılındığı tespit edilebilen tek tarihî kaynak Şeyhoğlu'nun (ö. 817/1414?) *Kenzü'l-Küberâ ve Mehekkü'l-Ulemâ* adlı eseridir (Yavuz, 1991, s. 109). Eserlerindeki kimi beyitlerden Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'ye (ö. 672/1273) bağlılığı anlaşılmaktadır (Çelebioğlu, 1998, s. 32-33). Yaşadığı yer ve gezdiği coğrafyalar hakkında serdedilen görüşler eserlerinden hareketle yapılan çıkarımlara dayalı olup kesinlik arz etmez. Yalnızca *Varka ve Gülşâh*'ın yazıldığı yer olarak bilinen Sivas'ta yaşamış ve *Maktel-i Hüseyin*'in ona izafe edilmesi durumunda ömrünün bir bölümünü Kastamonu'da geçirmiş olması muhtemeldir.¹

770 (1368-1369) yılında yazılan *Varka ve Gülşâh* (Ertaylan 1945; Smith, 1976; Aytaş, 1985; İnce, 1988; Köktekin, 2007) başta olmak üzere *Maktel-i Hüseyin* (Özçelik, 2008; Öznal-Güder, 1997; Karataş, 2012), *Dâstân-ı Kâdî vü Oğrı* (Doğan, 2012), *Ashâb-ı Kehf*'i konu alan *Dâstân-ı Vercihân-ı Fânûs Der-Hikâyet-i Tâkyanus* (Koncu, 2012) adlı eserleri ile Hz. Ali'nin kahramanlıklarını konu alan manzum anlatıları vardır (Kayaokay, 2022). *Hikâyet-i Kız u Cühûd* adlı eseri olduğu bilinmekteyse de (Çelebioğlu, 2018, s. 86) Halil Ersoylu tarafından yayımlanan aynı adlı mesnevinin Yûsuf-ı Meddâh'a ait olup olmadığı nüshalar arasındaki belirsizlik nedeniyle tartışmalıdır.² Kaynaklarda kendisi ve eserleri hakkında bilgi olmadığından

- 1 Yûsuf-ı Meddâh'ın biyografisi hakkında öne sürülen görüşlerin değerlendirilmesi ve eserlerinin incelenmesi hususunda ayrıntılı bilgi için bkz. (Özçelik, 2008, s. 8-13).
- 2 Halil Ersoylu, iki nüsha üzerinden yaptığı çalışmada eser içerisinde şairin mahlasının geçtiği herhangi bir beyit bulunmadığını, bu nedenle eserin şairinin bilinmediğini belirtmektedir (Ersoylu, 1996, s. III). Âmil Çelebioğlu'nun aktardığına göre aynı adlı eserin kendisi tarafından görülen Atatürk Üniversitesi Kütüphanesi, Seyfettin Özege (A. Sırn) 544 numarada 63b-69b sayfaları arasında yer alan nüshasında Yûsuf-ı Meddâh'ın isminin geçtiği "*Mevlânâ'nun yüzi şuyı hürmeti / Yûsuf-ı Meddâh'ı sen şutma kıtı*" beyti yer almaktadır (Çelebioğlu, 2018, s. 27). Kenan Özçelik, Ersoylu'nun yayımladığı metinde geçen bazı beyitlerle *Varka ve Gülşâh*'ta geçen bazı beyitleri karşılaştırmış ve beyitler arası benzerlikten hareketle Ersoylu'nun yayımladığı metinle Çelebioğlu'nun gördüğü metnin Yûsuf-ı Meddâh'a ait aynı eser olabileceğini güçlü bir ihtimal şeklinde değerlendirmiştir. Benzer beyitlerden hareketle böyle bir hükme varmak yanıltıcı olabilir. Nitekim on dördüncü ve on beşinci yüzyıllarda farklı isimler tarafından yazıldıkları kesin olan eserler arasında dahi aynı kaleminden çıktıklarına hükmedilebilecek pek çok beyit vardır. Bu türden beyitler özellikle Özçelik'in de örnek olarak alıntılıdığı beyitlerde görüldüğü gibi genellikle deyim ve atasözü türünden söz varlığını barındıran beyitlerdir. Çelebioğlu'nun gördüğü ve kayıp olduğu aktarılan veya Yûsuf-ı Meddâh'ın isminin geçtiği başka bir nüshaya ulaşılmadığı müddetçe Çelebioğlu'nun zikrettiği metin ile Ersoylu'nun yayımladığı metnin aynı olup olmadığı -düşük bir ihtimalle de olsa- şimdilik meçhuldür. Çelebioğlu, gördüğü nüsha hakkında bilgi verirken metnin bir diğer nüshasının Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Yeni Yazmalar 2649 numarada 19b-30a sayfaları arasında olduğunu belirtmiştir (Çelebioğlu, 2018, s. 86, n. 62). Ersoylu ise Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, Y. 520'de bulunan mecmuanın 19b-30a -Ön Söz ve Kısaltmalar bölümünde sehven 39a yazılmakla birlikte metin kısmından 30a olduğu anlaşılmaktadır- sayfaları arasındaki nüshayı esas aldığı aktarmıştır. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesinde farklı numaralarla kayıtlı olduğu belirtilen her iki nüshanın aynı sayfalar arasında yer alması dikkat çekicidir. Fehmi Edhem Karatay tarafından hazırlanan *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*'na müracaat edildiğinde (Karatay, 1961, II:359) Çelebioğlu'nun verdiği katalog numarasının isabetli olduğu görülür; ancak ilgili katalogda Ersoylu'nun verdiği numara yoktur. Katalogda, Çelebioğlu'nun verdiği numarada eserin 19b-39b sayfaları arasında bulunduğunun belirtilmesi Ersoylu'nun Ö

tespit edilenler dışında eser veya eserler verip vermediği belli değildir. *Hâmûş-nâme* adlı Farsça bir eseri olduğu belirtilmişse de bunun Yûsuf-ı Meddâh'tan önce yaşamış Yûsufi mahlasını kullanan başka bir şair tarafından yazıldığı ifade edilmiş (Erzi, 1949, s. 189-192); bu görüş bazı araştırmacılar tarafından da kabul görmüştür (Akar, 1985, s. 1; Özçelik, 2008, s. 26; Şafak, 2015, s. 103-104; Kurtuluş, 2016, s. 18). Başlangıçta Erzurumlu Mustafâ Darîr'e ait olduğu düşünülen *Yûsuf u Züleyhâ* mesnevisinin de son yapılan çalışmalarla Yûsuf-ı Meddâh tarafından yazıldığı ortaya konulmuştur (Yazar, 2018).

Yûsuf-ı Meddâh'ın eserleri konusunda dikkat çeken husus, ileride görüleceği üzere *Dâstân-ı İblîs*'in yanında *Varka ve Gülşâh* ile *Kâdî vü Oğrı* hikâyelerinin de başka müellifler tarafından kaleme alınmış mensur versiyonlarının bulunmasıdır. *Varka ve Gülşâh*'in nesre çevireni meçhul mensur hâlinin çok okunduğu,³ Türkçe *Ferec Ba'd eş-Şidde* külliyyatındaki “Ez-ân Düzd <ve> Kâzî ve Mâcerâşân” başlıklı on sekizinci hikâyeden genişletildiği tespit edilen *Kâdî vü Oğrı* hikâyesinin ise yaygınlık kazanmış bir anlatı olduğu bilinmektedir (Kavruk, 2007, s. 543-545). Yûsuf-ı Meddâh'ın manzum olarak kaleme aldığı veya söylediği hikâyelerin aynı zamanda halk için yazılmış farklı mensur versiyonlarının bulunması dikkat çekicidir. *Varka ve Gülşâh*, *Maktel-i Hüseyin*, *Yûsuf u Züleyhâ*, Ashâb-ı Kehf ve Hz. Ali anlatılarının Yûsuf-ı Meddâh'tan çok önce de bilinen hikâyeler olduğu şüphe götürmez bir gerçektir. Örneğin *Varka* ile *Gülşâh* isimlerinin Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin ve ondan da önce Selçuklular devrinde Semerkand'da yaşamış Sûzenî olarak şöhret bulan Muhammed bin Alî en-Nesefî'nin (ö. 569/1173-1174) birer beytinde geçmesi ve hatta aralarındaki olayların on birinci yüzyılın başlarında Ayyûkî tarafından Farsçada müstakilen kaleme alınması bu hikâyenin en azından İran edebiyatında çok eskiden beri bilindiğini göstermektedir. Hatta hikâyenin esasını Halife Osman (644-656) ve ilk Emevi halifesi Muaviye zamanında (661-680) yaşamış Arap şairi ‘Urvat bin Hizâm'ın maceralarının teşkil ettiği de ortaya konulmuştur (Ateş, 1953, s. 33-36; 50). *Kâdî vü Oğrı* hikâyesinin *Ferec Ba'd eş-Şidde* gibi içerisinde oldukça eski anlatıları barındıran hikâye koleksiyonunda yer alması ise bu hikâyenin Yûsuf-ı Meddâh'ın yaşadığı dönemden çok daha evvel de bilinen bir hikâye olduğunu gösterir. Nitekim elimizdeki Türkçe versiyonu on dördüncü yüzyılın ortalarına tarihlenen *Ferec Ba'd eş-Şidde*'nin daha önceki yüzyıllarda yazılmış Arapça ve Farsça versiyonları da vardır (Hazai ve Tietze, 2017, s. I:18-20). Bu durumda; Yûsuf-ı Meddâh'ın, yeni hayaller inşa eden ve herkes tarafından görünmeyeni gösteren bir şairden çok, Türkçenin yazı dili olarak gelişim gösterdiği dönemde kompleks ve orijinal eserlerden ziyade halka mâl olmuş mensur versiyonları da bulunan ve daha önce de bilinen kadim anlatıları edebî kaygı gözetmeden kuru kuruya basit bir üslupla nazma çeken veya muhtelif meclislerde muhataplarına anlatan bir nâzım veya meddah olduğu söylenebilir.

Söz ve Kısaltmalar bölümünde sehven verdiği 19b-39b sayfa aralığıyla uyuyur. Bu durumda Ersoylu'nun Yeni Yazmalar 2649 numarada bulunan nüshayı gördüğü anlaşılmaktadır. Çelebioğlu, Yeni Yazmalar 2649 numarada kayıtlı nüshayı görüp Atatürk Üniversitesi Kütüphanesindeki nüshayla karşılaştırdıysa Ersoylu'nun yayımladığı metnin Yûsuf-ı Meddâh'a ait olduğu kesindir.

3 Çeşitli coğrafyalarda Türkçe, Arapça ve Farsça olarak yazılmış manzum, mensur ve halk hikâyesi türündeki *Varka ve Gülşâh* hikâyeleri hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Yıldız, 2009, s. 17-46).

1. Dâstân-ı İblîs

Yûsuf-ı Meddâh'ın *Dâstân-ı İblîs* adlı mesnevi nazım şekliyle yazılmış bir eseri olduğu daha öncesinden bilinmekle birlikte şimdiye kadar bu eserin metnine dair herhangi bir çalışma yapılmamıştır. Eserden ilk olarak İsmail Hikmet Ertaylan bahsetmiş (Ertaylan, 1946), ancak ulaştığı yazma nüshanın hangi kütüphanede veya özel koleksiyonda bulunduğu dair herhangi bir bilgi aktarmamıştır. Ertaylan, bu makalesinde nüshanın ilk ve son sayfalarının tıpkıbasımını vermiş;⁴ eserin baştan beş, ortalarından beş ve sekiz, sona yakın bölümden sekiz ve sondan ise beş beyti olmak üzere toplam otuz bir beytini Latin harflerine aktarmış; gruplar hâlinde verdiği bu beyitlerin öncesinde ve sonrasında diğer beyitlerde anlatılan olayların yüzeysel özetini çıkarmıştır. Ertaylan'ın bu makalesinde aktardığı kimi bilgiler, *Hâmûş-nâme*'yi Yûsuf-ı Meddâh'a ait göstermesi ve *Dâstân-ı İblîs* başta olmak üzere, konu ettiği Yûsuf-ı Meddâh'a ait bazı metinlerin nüsha özelliklerine ve katalog bilgilerine yer vermemesi Adnan Erzi tarafından ilmî gerekçelerle eleştirilmiştir (Erzi, 1949, s. 188-194). Bu nüshanın bugün nerede olduğu meçhuldür. Eserden bahseden bir diğer isim Âmil Çelebioğlu'dur. Çelebioğlu, Ertaylan'ın makalesi üzerinden eserin iki yüz küsur beyit civarında olduğunu söylemiş, özetini vermiş ve meclislerde okunan dinî-didaktik mesnevilerden olduğunu ifade etmiştir (Çelebioğlu, 2018, s. 85-86). Nihat Sami Banarlı ise eserin Hz. Muhammed ile Şeytan arasında geçen bir muhavere olduğunu belirtmekle yetinmiştir (Banarlı, 1971, s. 385).

Ertaylan'ın makalesinin ardından *Dâstân-ı İblîs* üzerine birbirini tamamlayan kapsamlı üç ayrı çalışma Metin Akar tarafından yapılmıştır. Akar, Ertaylan'ın yayımladığı beyitler ve yaptığı özet üzerinden *Dâstân-ı İblîs*'in kaynağına yönelmiş ve konunun Muhyiddin İbnü'l-Arabî'ye (ö. 638/1240) atfedilen, ancak esasında onun olmayan *Şeytan Hikâyesi* ile *Şeceretü'l-Kevn* adlı metinlere dayandığını; hikâyenin kaynakları arasında sahih olmayan hadis metinlerinin ön sırayı teşkil ettiğini, bununla birlikte İblis ile alakalı bazı bilgilerin derlenip bir araya getirilmesiyle ortaya çıkmış, halk içinde yazılmış siyer, ilmihal ve menakıbnâme türünden eserlerden de istifade edilmiş olabileceğini ve eserin tahminî 240 beyitten oluştuğunu metni görmeden tespit etmiştir. Ayrıca, aynı konuyu işleyen, Arapçadan Türkçeye tercüme edilen mensur eserlerin varlığına dikkat çekmiş ve *Dâstân-ı İblîs*'in orijinal bir eser olmadığını belirtmiştir (Akar, 1985, s. 1-7). Kalem aldığı ikinci makalesinde ise aradan geçen yaklaşık otuz yıllık süre zarfında görüşlerinin daha da perçinlendiğini ifade etmiş ve muhtemelen on beşinci yüzyılın sonu ile on altıncı yüzyılın başlarında yaşayan Derviş Niyâzî-i Mevlevî tarafından yazılmış aynı konudaki mesneviyle Yûsuf-ı Meddâh'ın eserinin mukayesesine yer vermiştir (Akar, 2014). Akar'ın konu üzerindeki üçüncü çalışmasında ortaya koyduğu dikkate değer tespitlerden biri ise anlatının Süryani Mor Efrem tarafından yazılan benzeri daha eski bir Süryanca versiyonunun bulunmasıdır. Akar, tebliğ olarak sunduğu ve ardından yayımladığı bu çalışmasında *Dâstân-ı İblîs* ile Mor Efrem'in şiirinin özetini vermiş, benzerliklerinden ziyade aralarındaki iki temel farklılığa değinmiş ve birbirinden farklı kültür dairelerinde üretilen

4 Ertaylan'ın verdiği tıpkıbasımında ilk sayfanın başlık da dahil dokuz, son sayfanın ise on üç satır (on iki beyit) olduğu görülür. Bu nedenle muhtemelen ilk sayfanın tıpkıbasımı yapılırken tamamının verilmediği ve üstten serlevhannın veya alttan dört satırın/beytin kesilmiş olabileceği ihtimal dahilinde düşünülebilir.

eserlerden öncekinin sonrakini etkilemesi gibi bir durum söz konusuysa bunun muhtemel nedenini ele almıştır (Akar, 2016).

Dâstân-ı İblis, Hz. Muhammed ile İblis arasındaki diyalogu konu alan, aruzun remel bahrinin *fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün* kalıbıyla mesnevi nazım şekliyle yazılmış, elimize ulaşan hâliyle 237 beyitten oluşan bir eserdir. Ertaylan tarafından tıpkıbasımı verilen iki sayfada kayıtlı ve Latin harflerine aktarılan bazı beyitlerin yeni tespit edilen nüshada bulunmayışı, beyit sayısının daha fazla olabileceği konusunda fikir verir; ancak bu türden eserlerdeki müstensih müdahaleleri eserin beyit sayısı hakkındaki tahminlerimizi kesinleştirmez. Yûsuf-ı Meddâh'ın, eserine verdiği isim belli değildir. Metnin ele geçen iki nüshasında kayıtlı başlıklar birbirinden farklıdır. Arapçadan Türkçeye tercüme edilmiş aynı konuyu işleyen mensur eserin/eserlerin *Naşihat-ı İblis*, *Vaşiyyet-i İblis*, *Hizbü's-Şeytân* veya *Su'âl ü Cevâbi Nebî Ma'a İblis* gibi birbirinden farklı başlıklarla anılması, Yûsuf-ı Meddâh'a ait eserin asıl başlığı konusunda şüphe uyandırır. Yûsuf-ı Meddâh'ın on dördüncü yüzyılda eserler veren muahhar bir nâzım veya meddah oluşu, bazı eserlerine ait başlıkların ve hatta kimi beyitlerinin de yüzyıllar içerisinde müstensih müdahalesine maruz kalarak değişmesine sebebiyet vermiştir.

Eser, kibrin ve benlik davası gütmenin kötülüğüyle açılır. 4. beyit itibarıyla İblis'in Allah'ın huzurundan kovulduğu belirtilir. Gurura kapılmanın olumsuzluğu, İblis üzerinden örneklenerek muhataba kibirden uzak durması ve Allah'ın huzurundaki aciziyetini idrak etmesi öğütlenir. 9. beyit, anlatıya girişi sağlayan vasıta beytidir. Hikâye, Hz. Muhammed'in ashâbıyla oturduğu sırada İblis'in insan kılığında içeri girmesiyle başlar. Peygamber, İblis'in verdiği selamı almayarak onu yalnızca muhiblerden alacağını belirtir. İblis, gelme nedeninin sorulması üzerine Allah tarafından gönderildiğini ve Hz. Muhammed'in tüm sorularına cevap vereceğini, aksi hâlde yanmakla cezalandırılacağını, bu korkuyla Peygamber'in huzuruna geldiğini belirtir. Hz. Muhammed'in İblis'e ilk sorusu Hz. Âdem'e secde etmeme nedenidir. İblis'in üslubunca inşa edilen Hz. Âdem'in cennetten kovulmasına dair beyitlerin ardından 35. beyit itibarıyla Peygamber'in İblis'e çeşitli sorular sorduğu bölüm başlar. Hz. Muhammed, mealen "kimleri sevmezsin, ibadet edenler sana zarar verir mi, Kur'ân okuyanlarla ve hacca gidenlerle aran nasıldır, sadaka vermenin sana zararı nedir; Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali hakkında ne söylersin; öğüt verenlerin, dostların, yoldaşların, sohbet arkadaşların, tercümanın, ortağın, gazilerin, gönlünü feraha kavuşturanlar, görmek istediklerin, sevdiğin dostların, sana uyanlar, yardımcıların, yüzünü kara edenler, belini bükenler, seni yerindirenler, cemaatin, eşin, hâfızın, imamın, müezzinin, defterdarın, resulün ve senden rahmet umanlar kimlerdir; evin ve mescidin nerededir, yediğin nedir?" gibi çeşitli sorular sorar. Peygamber'in sorduğu dinî ve ahlakî her bir soru İblis tarafından cevaplanır. İblis, bu sorular arasında ayrıca insanlara yaptığı kötülüklerden de bahseder. Bu diyalogun ardından 200. beyitte Hz. Muhammed; İblis'in, ümmetinden el çekmesini ister. İblis ise ellerini Kur'ân'dan ayırmamalarını, hakkı bâtıl işleriyle örtmemelerini, haramdan uzaklaşmalarını söyler ve bu öğütleri tutarlarsa cennete girip Allah'ın cemâlini göreceklerini belirtir. 205. beyit itibarıyla Hz. Muhammed, İblis'ten ashâbına nasihat etmesini ister. İblis ise 213. beyte kadar namazı vakitlice kılmak, kadınlarla eğlenmeden sakınmak, yalan yere and içmemek, gıybet ve iftira etmemek konusunda nasihatler verir. Ardından

Cebraîl gelir ve İblîs, Allah'ın kendisine yaptıklarını anlatır. Cebraîl, İblîs ile konuşmaya başlar. İblîs, sevgiden dolayı gönlünün darmadağın olup kibirle dolduğunu, ilmine aldandığını ve bu nedenle Tanrı'nın onu belaya uğrattığını söyler. İblîs'in Hz. Âdem'e secde etmemesi konusu tekrar açılır. Allah'ın, meleklerle Âdem'e secde emri verdiğini, bu sırada kendisinin ilk sözü hatırladığını, Allah'tan başkasına secde etmenin haram olduğunu, kendisinin secde etmeyip bütün meleklerin Âdem'in önünde saygıyla eğildiğini; Allah'ın, kendisini huzurundan kovacağını bilmediğini, neticede huzura yakinken uzak olduğunu anlatır. Bütün meleklerin kendisine mahkûm, bilinmeyen bütün işlerin malum, ilim konusunda eşsiz, bütün işinin Allah'a ibadet olduğunu, kendisinden başka kimsenin Allah'a bu derece yakın olmadığını hatırlatır. Bunun üzerine muhataba öğüt mahiyetindeki beyitler gelir. Metin, Yûsuf-ı Meddâh'ın duasıyla ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'yi anmasıyla sonlanır. *Dâstân-ı İblîs*, Ertaylan'ın ifadesiyle “dinî bir hikâye, ta'limî bir mesnevidir. ...tasavvufî çeşniden uzak, şer'î bir kanaat ve zahîrî bir i'tikadla kaleme alınmış[tır]” (Ertaylan, 1946, s. 113).

Eserin yazılış yahut söyleniş amacı okuyana veya dinleyene sorular ve cevaplar üzerinden alttan alta nasihat vermek ve İblîs'in yolundan uzaklaşmak gerektiğini telkin etmektir. Sorulan sorular ve verilen cevaplar kötülüklerin ön plana çıkarılarak iyiliklerin belirgin hâle getirilmesine vesile olur. Muhatabın bu yolla iyi ile kötüyü birbirinden ayırması amaçlanır. Öyle ki Yûsuf-ı Meddâh tarafından bilinçli ve baskın olarak kurgulandığı düşünülen; İblîs'in, sorulan kimi sorular ve Hz. Muhammed karşısındaki ılıman ve yaptıklarının kötü olduğunu içten içe kabul eden tavrı, muhtemelen muhatabın belirtilen olumsuz eylemlere yaklaşımını olumlu yönde etkilemek içindir. Eserin kurgusu bağlamında bu tasarrufun Yûsuf-ı Meddâh'ın tercihi olduğu ihtimal dâhilinde düşünülebilir. Nitekim kurgulanan bu tavır, tespit edilebildiği kadarıyla mensur tercümede bu derece baskın şekilde görülmez ve İblîs, genellikle davasından vazgeçmeyen ve anlatının sonunda Hz. Muhammed tarafından huzurdan kovulan asi bir çehreyle karşımıza çıkar.

Ahmed Ateş, Yûsuf-ı Meddâh'ın, bazı eserlerini kaleme alırken veya söylerken doğrudan mevzuun kaynağını teşkil eden dilden tercüme etmediğini, bu sırada kendi kültür dairesinden bazı motifleri de eserine kattığını öne sürmüştü (Ateş, 1946), ancak Ayyûkî'nin *Varka ve Gülşâh* mesnevisi üzerine çalıştıktan sonra yayımladığı mukayeseye dayalı bir başka makalesinde ise bu konuya ihtiyatla yaklaşmak gerektiğini belirtmiştir (Ateş, 1953). Kahramanları Arap olarak gösterilen, vakaları Arap coğrafyasında geçen ve ilk olarak Ertaylan'ın belirttiği üzere Farsça bir esere bağlı kalınarak kaleme alındığı belirtilen *Varka ve Gülşâh* mesnevisi, bu duruma örnek teşkil eden eserlerinden biridir (Ateş, 1946, s. 3; Ateş, 1953, s. 42).⁵ Nitekim Ateş'in aksine Grace Martin Smith, yaptığı mukayese neticesinde Yûsuf-ı Meddâh'ın kaleme aldığı *Varka ve Gülşâh*'ın Ayyûkî'ye ait eserin basit bir kopyası olmadığını belirtmiştir (Smith'den aktaran Özçelik, 2008, s. 29). Buna rağmen Smith'in, Yûsuf-ı Meddâh'ın bir nebze de olsa özgünlük arayışında olduğuna dair görüşü *Dâstân-ı İblîs* için geçerli değildir.

5 Özellikle Yûsuf-ı Meddâh tarafından hikâyeye ilave edildiği düşünülen motifler için bkz. (Ateş, 1946, s. 17-19). Yûsuf-ı Meddâh'ın eserini inşa ederken on birinci yüzyıl civarında yaşamış Ayyûkî tarafından kaleme alınan Farsça *Varka ve Gülşâh* mesnevisinden etkilendiği, Grace Martin Smith tarafından ortaya konulmuştur, bkz. (Elçin, 2008, s. 30-31).

Yûsuf-ı Meddâh'ın bu kısa eseri kaleme alırken veya söylerken, aynı konuyu işleyen, Hz. Muhammed ile İblis arasındaki soru-cevap türünden diyalogu aktaran ve kaynağı tam olarak tespit edilemeyen Arapça anlatıdan etkilendiği açıktır.⁶ Âmil Çelebioğlu, anlatının kaynağının İbn Abbâs'tan (ö. 68/687-688) rivayet edilen hadis olduğunu belirtmiştir (Çelebioğlu, 2018, s. 85). Mensur türde yapılmış tercümeyle ait bazı nüshaların hemen başında ise Ebu'l-Hasen el-Bekrî Muhammed bin İshâk'tan veya doğrudan Hz. Muhammed'den rivayet olduğu aktarılır (Sarıkaya, 2021, s. 477; Uyaniker, 2022, s. 72). Akar'ın tespitleri ise benzer bir anlatının İslâmiyet'ten önce de bilindiğini ortaya koymuştur. 285 yılında Nusaybin'de doğan Süryani Mor Efrem'in (ö. 373) onuncu yüzyılda Mısır'da bir Süryani manastırında bulunan *Kutsal Ruhun Kavali* olarak adlandırılan eserinde yer alan ve 158 nazım biriminden oluşan yirmi sekizinci şiirinin konusu Arapçadan Türkçeye çevrilen mensur anlatının ve *Dâstân-ı İblis*'in çeşitli yönleriyle benzerlik göstermektedir. İblis, başlangıçtaki dua bölümünün ardından 48. nazım biriminden itibaren her bir nazım biriminde insanlara yaklaşımını ve onları kötülöklere sevk edişini Hristiyan inancı bağlamında tek tek anlatır. *Dâstân-ı İblis*'te İblis, Hz. Muhammed'in yanına kendi isteğiyle değil, Allah'ın emriyle geldiğini belirttiği gibi Mor Efrem'in şiirinde

- 6 Bu kaynak eser, kimliği meçhul mütercim tarafından okuyana fayda sağlayacağı gerekçe gösterilerek Arapçadan Türkçeye nesnen tercüme edilmiş ve bu durum eserin ilk satırlarında açıkça izah edilmiştir. Tercümenin, yazma eser kütüphanelerinde, birbirleri arasında pek çok nüsha farkını barındırmakla birlikte çok sayıda nüshasının bulunması, anlatıya okuyucular tarafından fazlasıyla teveccüh edildiğini ve tercümenin bu teveccüh nedeniyle dönemler içerisinde çeşitli varyantlarla değiştirildiğini gösterir. Bazı çalışmalarda, elimize ulaşan nüshaların birbirinden farklı mütercimler tarafından tercüme edilen eserler olduğu belirtilmişse de günümüze ulaşan çoğu nüshanın hemen hemen aynı cümlelerle başlaması ve bitmesi dikkat çekicidir. Bu nedenle bu nüshaların aynı kalemde tercüme edildiği ve özellikle mensur olması hasebiyle dönemler içerisinde müstensihler tarafından eklemelere ve çıkarmalara maruz kalarak farklılaştığı ihtimal dâhilinde söylenebilir. Nitekim mensur eserler, aruz gibi bir bağlayıcılığa sahip olmadığından manzum eserlere göre daha fazla müdahaleyi ve nüsha farkını barındırmaktadır. Bu nüshaların temel itibarıyla aynı tercüme olup olmadığı meselesi ayrıca incelenmelidir. İlgili tercümenin (veya tercümelerin) tespit edilebilen nüshalarından bazıları şunlardır: *Nasihât-ı İblis [Tercümesi]*, Millet Yazma Eser Kütüphanesi, Ali Emîri Hikaye-Roman, Nr. 280; *[Nasihât-ı İblis]*, Millet Yazma Eser Kütüphanesi, Ali Emîri Şerhiyye, Nr. 601, vr. 1b-26b; *[Nasihât-ı İblis]*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Yazma Başlıklar, Nr. 5329/3, vr. 12b-19b (Sondan eksiktir); *[Hazâ Kitâbu] Vasiyyeti İblis [‘Aleyhi ‘l-la’ne]*, Milli Kütüphanesi, Ankara Adnan Ötügen İl Halk Kütüphanesi, 06 Hk 1985/1, vr. 2b-28a (Varak numarası yanlış verilmiştir. 1b olması gereken sayfa 2b’den başlatılmıştır); *Hizbü ‘ş-Şeytân*, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, Nr. 06 Mil Yz A 8214/2, vr. 19a-24b (Sondan eksiktir); *Hazâ Su ‘âli Cevâbi Nebî Ma‘a İblisü ‘l-La‘in*, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, Nr. 06 Mil Yz A 8042/2, vr. 234b-245b (Kitap adı katalogta *Terceme-i Risâle-i İblis* şeklinde kayıtlıdır); *Risâle fi Hikâyeti İblis Aleyhi ‘l-la‘ne*, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, Nr. 06 Mil Yz A 9910/8, vr. 88b-102b; *Nasihât-ı İblis*, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, Nr. 06 Mil Yz A 8893/2, vr. 84b-99b; *Hazâ Kitâbu Nasihati İblis*, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, Nr. 06 Mil Yz A 3414/2, vr. 123b-143a; *[İblis Nasihati]*, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, Nr. 06 Mil Yz A 3907/1, vr. 1b-10a; *Hazâ Nasihati İblis ‘Aleyhi ‘l-la‘ne*, Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu, Nr. 06 Mil Yz A 5449/2, vr. 26b-50b; *[İblis Hakkında Risale]*, Vahid Paşa Yazma Eser Kütüphanesi, Vahid Paşa, Nr. 2179; *[Hazâ] Su ‘âl [ü] Cevâbi Nebî Ma‘a İblisü ‘l-la‘in*, İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Orhan, Nr. 497/2, vr. 48b-67b; *[Hazâ] Kitâbu İblis*, Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü, Bölge Yazma Eserler, Nr. BY7296/1, vr. 1a-12a (Varak numaraları yanlış verilmiştir. 2a olması gereken sayfa 1a’dan başlatılmıştır); *[Nasihât-ı İblis]*, Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü, Bölge Yazma Eserler, Nr. BY3568/3, vr. 51a-59b; *Nasihâtü ‘ş-Şeytân*, Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü, Bölge Yazma Eserler, Nr. 3485/1, vr. 1b-50a; *[Hazâ Kitâbu] Nasihati İblis*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi, Nr. 1824, vr. 1b-15b. Aynı konuyu işleyen ve diğerleriyle farklılık arz eden başka bir mensur eser için bkz. *Hikâyet-i İblis [‘Aleyhi ‘l-la‘ne]*, İnebey Yazma Eser Kütüphanesi, Genel, Nr. 1582/10, vr. 98b-102b.

de yaptığı kötülükleri iyiliğinden değil, İsa'nın (Tanrı'nın) baskısından ve zorluğundan dolayı açıkladığını tekraren söyler (Süryani Mor Efrem, 2012, s. 360, 372). Hz. Muhammed, *Dâstân-ı İblîs*'in sonunda İblîs'i huzurundan kovduğu gibi Mor Efrem de son nazım biriminde Şeytan ile gerçekleştirdiği bu diyalogdan ve mülakattan sonra onu defettiğini belirtir (Süryani Mor Efrem, 2012, s. 373). Şiir, şahıslar ve mekânlar noktasındaki farklılıklara rağmen konunun işlenişi ve kompozisyonu bakımından *Dâstân-ı İblîs* ile ortaktır. Bu ortaklık, İblîs hakkındaki bu türden bir anlatının yalnızca Müslümanların zihninde değil, onun kötülüklerinin belirginleştirilmesi ve bu kötülüklerden uzaklaşılması gerektiği noktasında insanlığın şeytan inancına sahip ortak hafızasında yer ettiğini göstermesi bakımından önemlidir. İslâm dünyasında buna benzer anlatıların yalnızca İblîs ve Hz. Muhammed arasında kurgulanmadığı, müstakil olmasa dahi Hz. Muhammed'den önceki peygamberlerle İblîs arasında dahi bu türden diyalogu aktaran başka eserlerin veya çeşitli eserler içerisinde muhtelif pasajların bulunduğu görülmektedir. Örneğin Kemâlüddîn ed-Demîrî'nin (ö. 808/1405) *Hayâtü'l-Hayevân* adlı eserinde İblîs ile Hz. İsa arasında geçen bir diyaloga yer verilmiştir. Tarif Khalidi, bu türden soru-cevap tarzındaki konuşmaların âdâb literatürüne özgü olduğunu belirtir (Khalidi, 2003, s. 202). Şeytan hikâyesi genel başlığı altındaki anlatının özellikle Anadolu coğrafyasında ortaya çıktığı andan itibaren kitleleri etkilediği ve zaman içinde yaygınlık kazanarak toplumun hemen her kesimi tarafından bilinir hâle geldiği, anlatıda geçen İblîs'e ait bazı söylemlerin bugün dahi halk arasında birer inanış hâlinde yaşamasından anlaşılmaktadır.

İblîs'in eser içerisindeki söylemleri, *Dâstân-ı İblîs*'i son derece muhtasar bir manzum ilmihal kitabına yaklaştırır. İlmihal kitaplarında aktarılan bazı bilgiler, İblîs'in bu eserde anlattıklarının aksi düşünüldüğünde *Dâstân-ı İblîs*'te anlatılanlarla paralellik arz eder. Eski Anadolu Türkçesi dönemine tarihlenen *Kitâbu'l-Gunya*'da Bâbü't-Tahâreti, Bâbü's-Salât, Bâbü Mikdârî Kırâati'l-Kur'ân, Bâbü's-Sıyâmi, Bâbü'z-Zekâti, Bâbü Menâsikü'l-Hacci ve Bâbü't-Talâki gibi başlıklar altında işlenen konulara *Dâstân-ı İblîs*'te de kısaca değinilmekte; İblîs, bu ve benzeri konularda, ilmihal kitaplarında öğütlenenlerin aksine dair yaklaşımlarından bahsetmektedir. Örneğin, *Dâstân-ı İblîs*'te Peygamber'in sorduğu “hâfızın kimdir” sorusuna İblîs, “ağıt yakanlardır” cevabını verir; ancak *Kitâbu'l-Gunya*'da cenaze toprağa verildikten sonra yapılması ve yapılmaması gerekenler ifade edilirken ağıt yakmamak gerektiği “ölü için şağı şağmak gerekmez” şeklinde aktarılmıştır (Akkuş, 1995, s. 399). Bu nedenle *Dâstân-ı İblîs*'e göre, *Kitâbu'l-Gunya*'da bahsedilenin aksini yapanlar İblîs'in hâfızıdır. Muhatap, *Dâstân-ı İblîs*'te anlatılanları okuyup veya dinleyip tam aksini düşündüğünde zihninde bir nevi eğitici muhtasar bir ilmihal kitabıyla karşılaşır.

Dâstân-ı İblîs ile daha önce zikredilen mensur tercüme mukayese edildiğinde Yûsuf-ı Meddâh'ın anlatıyı değiştirecek kadar herhangi bir katkıyla genişletmediği ve çoğunlukla bu mensur eseri veya buna kaynaklık eden temel anlatıyı nazma çektiği anlaşılmaktadır. Hatta Yûsuf-ı Meddâh tarafından çoğu beyitte tercih edilen kelimelerin kimi mensur tercüme nüshalarında da aynen kullanılması fazlasıyla dikkat çekicidir. Bununla birlikte Hz. Muhammed, anlatının bir bölümünde İblîs'e, kıskırtmak için kendisinden önceki peygamberlere gidip gitmediği yönünde bir soru sorar. İblîs, bu soruya Hz. İbrahim, Hz. İsmail, Hz. Musa, Hz.

Yûsuf'un kardeşleri, Hz. İsa, Hz. Yahya ve Hz. Eyyüb üzerinden cevaplar vererek her birinin yanına bir şekilde gittiğini ve onları kandırmaya çalıştığını veya kandırıldığını bu peygamberlerin başından geçen olaylara telmihlerle anlatır. Bu bölüm, anlatının pek çok mensur nüshasında bulunmaması hasebiyle eserin en orijinal bölümü gibi görünse de tespit edilebilenlerden birinde (Yeldan, 2019, s. 74-75) Hz. Yahya ve Hz. Eyyüb'un kıssası hariç tutularak yer bulmuştur. Diğer taraftan yine aynı mensur tercüme nüshasında, İblis'in tufan öncesinde eşeğin kuyruğuna tutunarak Hz. Nûh'un gemisine bindiğini anlatan kıssaya yer verilmiştir (Yeldan, 2019, s. 73). Bu kısma, Yûsuf-ı Meddâh'ın eserinde yoktur. Eserin sonunda Hz. Muhammed'in İblis'ten ashabına nasihat etmesini istediği bölüm de ulaşılabildiğimiz mensur tercüme nüshalarında görülmemektedir;⁷ ancak bu durum, bu bölümün Yûsuf-ı Meddâh tarafından kurgulanan bir bölüm olduğunu ileri sürmek için yeterli bir delil değildir. Eserin sonundaki Cebrail'in geldiği bölüm ise mensur tercümenin bazı nüshalarında bulunurken bazısında bulunmaz.⁸ Mensur tercümenin sonunda Hz. Muhammed, İblis'ten Hz. Âdem'in türbesine gidip ona secde etmesini ister. Bunu reddeden İblis, Peygamber tarafından huzurdan kovulur ve eser sonlanır. Buna rağmen daha önce de belirtildiği gibi Yûsuf-ı Meddâh'ın eserinde daha ılımlı ve günahını kabullenen bir İblis portresi çizilmiştir. Buradan hareketle *Dâstân-ı İblis* veya *Şeytan Hikâyesi* genel başlığı altında değerlendirebileceğimiz bu kadim anlatının, hikâyeyi kaleme alan veya anlatan kişiler tarafından dönemler içerisinde çeşitli eklemelerle ve çıkarmalarla değiştirildiği anlaşılmaktadır.

Yûsuf-ı Meddâh'ın eseri ile aynı konuyu ele alan mensur tercümenin mukayesesinde anlatının ufak nüanslar dışında aynı şekilde başladığı, her iki eserde kimi zaman sıralaması değişmekle birlikte hemen hemen aynı sorulara aynı cevaplarla karşılık verildiği görülmektedir. Mensur tercümenin kimi nüshasındaki soru ve cevap sayısının Yûsuf-ı Meddâh'ın eserindekilerden daha fazla ve ayrıntılı olduğu da dikkat çeker.⁹ Bu benzerliklerden bazılarını kısaca şu şekilde örnek verilebilir:

-
- 7 İsmail Hikmet Ertaylan, bu bölümde Peygamber'in Allah'a yalvardığını ve ashabına dönerek öğütler verdiğini belirtmişse de (Ertaylan, 1946, s. 115) 201-213 numaralı beyitlerden öğüt verenin Peygamber değil, İblis olduğu anlaşılmaktadır. 205. beyitte Peygamber'in İblis'ten nasihat etmesini istediği açıktır. "*Çün namâz vaktı ola tüzcek kaluñ / Yoħsa ben men ' eyleyiserem bilũñ*" şeklindeki 208. beyitte ise öğüt verenin İblis olduğu netleşir. Ertaylan'ın bu konudaki yanlışlığının nedeni, muhtemelen bu çalışmadaki 207. beyitte olduğu gibi elindeki nüshada da aynı beytin müstensih müdahalesine uğramasındandır. Bu beyitte Peygamber'in ağızından çıkan ve İblis'i gösteren "bundan" ifadesi müstensih müdahalesiyle "benden" şeklinde harekelenmiştir. Bu durum, öğüt verenin muhtemelen Peygamber olduğu yönünde bir yanlışlığa sebebiyet vermiştir.
- 8 Örneğin bu bölüm, Vahid Paşa Yazma Eser Kütüphanesi, Vahid Paşa, 2179 numarada kayıtlı nüshada olmamakla birlikte Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü, Bölge Yazma Eserler Koleksiyonu, BY7296/1 numarada kayıtlı nüshada vardır, bkz. (11b-12a).
- 9 Nursel Uyaniker, mensur tercümenin bir nüshası üzerinden yaptığı incelemede ilgili nüshada Hz. Muhammed tarafından İblis'e elli dört soru sorulduğunu tespit etmiş ve bu sayı ile İslâm'ın elli dört farzına dikkat çekilmek istendiğini belirtmiştir, bkz. (Uyaniker, 2022, s. 66).

Dâstân-ı İblîs		İblîs Hakkında Risâle ¹⁰	
Var yörü gét ol habîbüm kıatna Her ne kim senden su'âl étsê yénê	B. 21	Muhammed'e varasın, her ne şorarsa toğrı cevâb véresin.	3a
Eydivérgil sen cevâbın[ı] anuñ Yôgsa oda tutuşur cânuñ tenüñ	B. 22	Eger toğrı cevâb vérmezsen seni yakub...	3a
Yörü var maħküm ol peygâamberê Varmaz-ısañ kül olursın kabkara	B. 23	...kül eylese gerek. Ol korqudan geldim, dédi.	3a
Bir dağı dér sevmezem 'âlimleri Ben dürişüb yapduğum yıkar géri	B. 41	'Âlimleri ziyâde sevmezin zirâ şâlih 'âlim benim üzerime aşadurur... ¹¹	17a
Éytdi <i>Kur'ân</i> okıyanla nêtésin Éytdi endāmum erir éy pāk-dîn	B. 47	Yâ mel'ün, kaçan kim benim ümmetim Kur'ân okusa néce édersin? İblîs eyitdi: Ben ol vaqtın âteş üzerinde kalây eridüğü gibi eridürem, dédi.	4b-5a
Yâ Resülallâh oruc dutan temâm Başuma urur benüm oddan licâm	B. 49	Ol vaqt benim ağzıma oyan ururlar şol ađ ağzına urdukları gibi.	5a
Kim taşadduğ eyler-isê yoksula San ki baltayla beni iki bölê	B. 50	İblîs eyitdi: Hemân ol gişi beni iki pâre éder. ¹²	5a
Dört yanumdan tutışa nâr-ı saçar Ol gün ola cânuma yavlağ ĥađar	B. 51	Bir pâremi saçar şamusına atar ve bir pâre- mi cehennem şamusına atar, dédi. ¹³	5a
Éytdi anuñçün baña ĥ'oş gelmez ol Altı ĥaşlet var icinde yâ Resül	B. 53	İblîs 'aleyhi'l-la'ne eyitdi: Yâ Muhammed, şadaqada altı ĥaşlet vardır.	5a

10 Mukayese amacıyla burada yararlanılan nüsha Vahid Paşa Yazma Eser Kütüphanesi, Vahid Paşa, 2179 numarada kayıtlı olup Mehtap Alper tarafından yayımlanmıştır, bkz. (Alper, 2022). Eserin orijinal adı *İblîs Hakkında Risâle* olmayıp bu ismin sonradan konulduğu anlaşılmaktadır. İlgili sütunda, alıntılanan cümlelerin makaleye bağlı olarak geğtiği varak numaraları belirtilmiştir.

11 Aynı cevap bir diğer nüshada Yûsuf-ı Meddâh'ın eserindeki ifadelerle birebir uygunluk gösterir: “*'Âlimleri sevmezim. Zirâ ki ben dürişüb yapduğum anlar yıkar, didi*” (Sarıkaya, 2021, s. 479). Sarıkaya tarafından yayımlanan bu tercümedeki bazı ifadeler Yûsuf-ı Meddâh'ın eserindekilerle uyuşur. Örneğin, *Dâstân-ı İblîs*'teki 72 numaralı “*Ķanda ki[m] ehl-i zinâ olsa benüm / Ol güvêgümdür anı sever cânum*” beyti bu mensur tercümede manzum olarak “*Güvegüdüdür kim zinâ kılsa baña / Ét dérem öğüt véreür ben aña*” şeklinde geğmektedir (Sarıkaya, 2021, s. 480; 490, vr. 33a). “*Ét dérem*” ifadesi Sarıkaya neşrinde “*Eyt dir kim*” şeklinde yanlış okunmuştur. Yûsuf-ı Meddâh'ın eserindeki 77 numaralı beytin ikinci mısraındaki “*Ortađum artuğ alıb eksük véren*” ifadesi aynı tercümede “*Resül eyitdi: 'Ortađuñ kimlerdür?' Eyitdi: 'Artuđ alup eksük şatanlardur*” şeklindedir (Sarıkaya, 2021, s. 480; 490, vr. 33a). “*Artuđ alup*” ifadesi Sarıkaya neşrinde “*Ortađ olup*” şeklinde yanlış okunmuştur. Yûsuf-ı Meddâh'ın eserinin 91 numaralı beyti “*Seyyid éytdi deşterüñ kimler-durur / Éytdi şunlar kim téninê göđ urur*” şeklindeyken bu soru-cevap aynı mensur tercümede “*Ve dağı tenine döğün uranlar deşterdârlarumdur*” şeklinde geğmektedir (Sarıkaya, 2021, s. 481; 490, vr. 33b). Sarıkaya neşrinde “*döğün*” kelimesi “*degür*” şeklinde yanlış okunmuştur. Yûsuf-ı Meddâh'ın eserinin 99 numaralı beytinde “*Éytdi ol kimdür resülün éydivér / Éytdi cädülarđur éy mâh-ı münir*” beyti mensur tercümede “*Elçilerüm cäjülarđur*” şeklinde ifade bulmaktadır (Sarıkaya, 2021, s. 481).

12 “*éder*” kelimesi Mehtap Alper neşrinde “*éde dér*” şeklinde yanlış okunmuştur, bkz. (Alper, 2022, s. 698).

13 Alper neşrinde cümle başındaki “*bir*” kelimesi okunmamış, “*atar, dédi*” ifadesi ise “*atardı*” şeklinde yanlış okunmuştur, bkz. (Alper, 2022, s. 698).

Mâlimi artur[ur] 'ömrünü bilē 'Āķibet vértüb şavāb-ender bula	B. 54	İkinci Haķ Te'ālā mālina berekāt vére. Üçüncü Haķ Te'ālā'ömrine berekāt vére.	5b
Tańrı emriylē perde tartıla Ol ħalāyıklar ŧamudan kurtıla	B. 57	Haķ Te'ālā ol kula ceennem arasında bir ħicāb yaradır, ol gişi ħiç ceennem issisin görmeye.	5b
Éytdi ol durduğı yérē varmazam Gölgēsın görsem kaçaram durma- zam	B. 62	'Ömer Rāđiyallāhu 'anhu dērseñ kanda görsem gölgesini kaçarım, dédi.	6a
Éytdi andan utanur cümle melek Ben dağı utanduğuma ŧutma şekk	B. 64	'Osmān'dan ziyāde utanuram, şerr-i melek- den utanduğum gibi. ¹⁴	6a
Ben 'Ali'den olmışam yavlaķ zebün Éyt aña déñ baña zağm urmasun	B. 66	Ammā 'Ali'yi dērseñ ben andan başım kurtarmağa rāziyem, dédi.	6a
Eytdi her kim ribā yér dostum-du- rur Hem ögütçüm diñü diñlēyen-durur	B. 68	Benim naşıhatcim yalan yére and içenlerdür ve ħarām māl cem' edenlerdür ve kovıcılık ve ħaybet edicilerdür.	14a
Eytdi yüzünüñ göresi kim-durur ŧalākına and icēndür yā Resül	B. 80	Yā mel'ün seniñ gözleriñ nürü kimdür? İblis eyitdi: Benim gözlerim nürü ŧalāk-ıla and içen erlerdür.	14b
Mescidüm bāzār-ıla sudur evüm Her ki ħāyindür cemā'at ol ħavüm ¹⁵	B. 91	Yā Muħammed, benim evim ħammāmdur ve mescidim soķaķlardur.	15a
Éytdi kim oğlan[cuğı] ħ'od dem- be-dem Néce dürlü diler-isem oynadam	B. 111	Seniñ ümmetiñ oğlancıkları benim elim altındadır, her ne dilersem uydururam. ¹⁶	7b-8a
Éytdi 'avret var mı kim uymaz saña Şerr ü fitne kılma[ya]sın [sen] aña	B. 117	Yā la'in, erlerden ve 'avretlerden ħiç seniñ üzeriñe ħalib var mıdur?	16b
Éytdi yā Aħmed Meryem'dür biri Āsiye ħātün ki Fir'avn'dur éri	B. 119	İblis eyitdi: 'Avretlerden 'İmrān kıızı Mer- yem ve Fir'avn 'avreti Āsiye...	16b
Bunlaruñ biri Ĥadice yā Emin Fāᧁma dördüncüsü éy pāk-din	B. 120	...ve seniñ ħātünñ Ĥadice ve kıızıñ Fāᧁma.	16b

- 14 Alper neşrinde “şerr-i melelden” ifadesi “şerrimden” şeklinde yanlış okunmuştur. Mensur tercümenin bir başka nüshasında şu cümleye yer verilmiştir: “‘Osmān'dan utanuram, meleklerden utandıklarım gibi.” (Nasıhat-ı İblis, Millet Yazma Eser Kütüphanesi, Ali Emiri Hikaye-Roman, Nr. 280, vr. 5b [Nüşaya varak numarası verilmemiştir]). İblis'in cevabı bir başka nüshada ise şu şekildedir: “Cemi'i melā'ıklar 'Osmān'dan utanurlar. Ben dağı utanuram, didi.” (Sarıkaya, 2021, s. 479).
- 15 Mensur tercümede İblis, Hz. Muhammed'in “Mescidin ve evin nerededir?” sorusuna “Mescidim sokaklar, evim ise hamamlardır” cevabını verir. Yûsuf-ı Meddâh, İblis'e bu sorunun cevabını beyitte de görüldüğü gibi vezin kaygısıyla ve kendi üslubunca “Mescidüm bāzār-ıla sudur evüm” şeklinde verir. Mertol Tulum tarafından hazırlanan *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı* başlıklı sözlükte “bāzār” kelimesine “zuķāk, soķaķ” karşılığı verilmiştir, bkz. (2011, s. 379). “Hamam” kelimesi ise Yûsuf-ı Meddâh tarafından “su” kelimesiyle karşılanmıştır. Mensur tercümenin bir başka nüshasında ise aynı cevapta Yûsuf-ı Meddâh'in seçtiği kelimelere yer verilmiştir: “Benüm mescidüm bāzārlardur.” Bkz. (Sarıkaya, 2021, s. 481; 490, vr. 33b). Kelime, Sarıkaya neşrinde “yārānlardur” şeklinde yanlış okunmuştur.
- 16 Bu ifade bir diğer nüshada Yûsuf-ı Meddâh'in ifadesiyle uygun olarak şöyledir: “Ve ümmetiñ oğlancıkları benüm elim altındadır. Néce dilersem oynadram.” Bkz. (Nasıhat-ı İblis, Millet Yazma Eser Kütüphanesi, Ali Emiri Hikaye-Roman, Nr. 280, vr. 6b).

Dâstân-ı İblîs, sanat göstermek kaygısıyla değil, muhataba fayda sağlaması amacıyla kaleme alındığından edebî sanatlardan yoksun ve herhangi bir edebî özellikten mahrumdur. Günlük konuşma diliyle, sade bir Türkçeyle söylenmiştir. Yûsuf-ı Meddâh, bazı beyitlerde Kur'ân-ı Kerîm'den yaptığı kimi zaman kısmî kimi zaman tam alıntılarla vermek istediği mesajı kuvvetlendirmek niyetiyle eserin amacına yönelik iktibaslarla başvurur. Örneğin 113 numaralı beyitte zikrettiği “*şeytân-ı ins*” tamlamasıyla En'âm Suresi'ndeki “[Ey Peygamber!] Biz [kâfirleri sana düşman yaptığımız gibi], insan ve cin şeytanlarını [görünür görünmez şeytanları] da her peygambere düşman yaptık” mealindeki 112. ayeti; 155 numaralı beyitteki “*min 'azâbillâhi*” ifadesiyle İbrahim Suresi'ndeki “Şimdi siz de [önemli şahsiyetler olarak] Allah'ın azabını biraz olsun bizden savuşturursunuz herhalde?!” mealindeki 21. ayeti; 209 numaralı beyitte “Yazıklar olsun böyle ibadet edenlere!” mealindeki Mâ'ûn Suresi'nin “*feveyl^{üm} li'l-muşallîn*” şeklindeki 4. ayetini ve 234. beyitteki “*ilmi min-ledünn*” iktibasıyla ise Kehf Suresi'nin 65. ayetindeki “katımızdan kendisine bilgelik verdiğimiz” mealindeki (Öztürk, 2014, s. 176, 297, 690, 344) ifadeyi hatırlatır. 24-31 ve 131-132 numaralı beyitler arasında İblîs'in Hz. Âdem'e secde etmemesine (Hicr, 15:33) ve Hz. Âdem'in yasak meyveden yiyerek cennetten kovulmasına (Bakara, 2:36), 133. beyitte Hâbil ile Kâbil (Mâide, 5:27-31), 134. beyitte ise Kârun'un kıssasına (Kasas, 28:76-81) telmih yapılmıştır. 182-196 numaralı beyitler arasında ise kutsal kitaplarda bahsedilen; ancak kimi zaman da rivayetlere bağlı olarak genişletilen peygamber kıssalarına yer verilmiştir. Bu beyitlerde İblîs'in, oğlunu kurban etme teşebbüsü sırasında Hz. İbrahim'in (Sâffât, 37:102-107),¹⁷ hacca gittiği sırada ise Hz. İsmail'in yanına gelmesine;¹⁸ kardeşlerinin Hz. Yûsuf'u kıskanmasına (Yûsuf, 12:8-10); Hz. Musa'nın Mısırlı birini öldürmesine (Kasas, 28:15); Hz. İsa'nın İblîs'i zahit sanmasına;¹⁹ Hz. Yahya'nın yemekle sınıanıp ibadetten geri kalmasına²⁰ ve Hz. Eyyûb'un cefa

- 17 Peygamberler tarihine dair yazılan eserlerde zikredilen ve İbn Humeyd, Seleme ve İbn İshâk'tan nakledilen rivayet şu şekildedir: “İbrahim oğlunu kurban etmekle emrolduğunda ona: ‘Oğulcuğum! Bıçak ve ipi al, birlikte şu dağlık bölgedeki vadiye gidip odun toplayalım,’ dedi. Ona önce kendisine verilen emirden bahsetmemiştir. Vadiye doğru hareket ettiğinde, şeytan bir insan suretinde ona göründü ve onu kendisine verilen emirden caydırmak istedi. Ona: ‘Ey ihtiyar! Nereye gitmek istiyorsun?’ dedi. İbrahim: ‘Bu vadiye gideceğim orada bir işim var,’ diye karşılık verdi. Şeytan: ‘Vallahi sanırım şeytan rüyana girip sana oğulcuğunu kesmeyi emretti,’ dedi. İbrahim onu tanıdı: ‘Ey Allah düşmanı! Benden uzak dur. Vallahi Rabbinin bana verdiği emri yerine getirmeye gideceğim,’ dedi.” (İbn Cerîr et-Taberî, 2018, s. 284).
- 18 Yûsuf-ı Meddâh, olayın hacca gidiş sırasında gerçekleştiğini söylüyorsa da anlatımın bir başka versiyonunda İblîs, babasının Hz. İsmail'i kurban etmeye götürdüğü sırada onun yanına gelir: “İblîs İbrahim'den ümidini kesince İbrahim'i arkadan takip eden ip ve bıçağı taşıyan İsmail'e göründü ve şöyle dedi: ‘Ey çocuk! Babanın seni nereye götürceğini bilir misin?’ diye sordu. İsmail: ‘Bu vadiden ailemiz için odun toplayacak,’ dedi. Şeytan: ‘Vallahi o seni kurban etmek istiyor,’ dedi. İsmail: ‘Neden beni kurban edecek?’ diye sordu. Şeytan: ‘Rabbinin ona bunu emrettiğini iddia ediyor,’ dedi. İsmail: ‘Rabbinin emrini yerine getirsin. Bize dinlemek ve itaat etmek düşer,’ dedi. Çocuk da onu reddedince evinde bulunan Hâcer'e gitti...” (İbn Cerîr et-Taberî, 2018, s. 284-285).
- 19 Bu anlatımın kökeni muhtemelen *İncil*'e ve sözlü Hristiyan geleneğinden beslenen İslami esarlere dayanmaktadır. *Matta*, *Markos* ve *Luka İncillerinde* İsa'nın Tanrı tarafından çöle gönderildiği, kırk gün boyunca burada oruç tuttuğu ve İblîs tarafından sınanıldığı anlatılır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (*Kitâb-ı Mukaddes*, “Matta”, 4: 1-11; “Markos”, 1: 12-13; “Luka”, 4: 1-13).
- 20 Bu kıssa bugün dahi sanal ortamlarda yaygın olarak paylaşılma ile birlikte tarihî kaynaklarda kıssanın farklı versiyonlarına da rastlanmaktadır. Örneğin, benzer bir olay ve diyalogun Hz. Yahya ile değil, İblîs ile Hz. İsa arasında geçtiğini aktaran kaynaklar vardır. Özellikle, ibadetten geri kalmasının ardından “Hz. İsa, ‘Allah'a yemin ediyorum ki midemi asla yemekle tıka basa doldurmayacağım’ dedi. Şeytan da, ‘Allah'a yemin ederim ki bir daha asla bir Müslüman'a öğüt vermeyeceğim’ diye karşılık verdi” (Khalidi, 2003, s. 208) şeklindeki

çekmesine (Sâd, 38:41) kısaca değinilmiştir. Eserin sonunda alıntılanan “Kıyamete dek bundan söz etsem yüz kıyamet geçer de bu konu yine bitmez” (Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, 2015, s. 430, B. 3593) manasına gelen 237 numaralı Farsça beyit ise Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Mesnevi-i Ma'nevî*'sinin üçüncü defterindeki “Nas ve Kıyasa İlişkin Benzetme” başlıklı bölümden alınmıştır. Bu beytin Yûsuf-ı Meddâh tarafından alıntılanıp alıntılanmadığı veya müstensih tarafından eklenip eklenmediği meçhuldür. Nitekim, mana bakımından hemen her eserin kapanışına uygun olması hasebiyle farklı yazma eserlerde de karşılaşılan ve alıntılanan bir beyittir.

Eski Anadolu Türkçesi döneminde yazılmış metinlerde sıkça görülen ve özellikle imale ile zihafa dayalı aruz aksaklıklarına bu metinde de rastlanır. Kimi zaman bir beytin ikinci mısraında başlayan mana bir sonraki beytin ilk mısraında tamamlanır. Bu durum beyitler arasında geçişkenliğe sebebiyet verir [B. 56-57]. Bazı beyitlerde kafiye yoksa da bu durum müstensihden kaynaklı hatalar arasında sayılabilir [B. 67, 132, 146, 169].

2. Nüsha Tavsifi ile Metnin Bazı Dil ve İmla Hususiyetleri

Dâstân-ı İblîs metninin nüshası, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Dârü'l-Mesnevî Koleksiyonu, 9/3 numarada “Medh-i Kuds-i Şerîf” başlığıyla kayıtlıdır. 205 x 150 mm. ebadında kahverengi deri üstüne ebru kaplama cilt içindedir. İlk vikaye sayfasına nüshanın içerisindeki eserlerin fihristi çıkarılmış olmakla birlikte (*Hazâ Kitâbu Teysîr fî Beyâni Kıra'at, Risâle-i Fezâ'il-i Şâm, Risâle-i Fezâ'il-i Kuds-i Şerîf*) *Dâstân-ı İblîs*'in belirtilmediği dikkat çeker. Zahriye sayfasında Murad Molla hankâhının şeyhi Seyyid Hâfız Mehmed Murad'ın vakıf kaydı ile 1248 (1832-1833) tarihli “*Vakafe hâze'l-kitâb es-Seyyid eş-Şeyh Hâfız Mehmed Murâd*” yazılı vakıf mührü (Kut ve Bayraktar, 2021, s. 335) vardır. *Dâstân-ı İblîs* metni 119b sayfasının beşinci satırından başlar ve 128a sayfasının ilk satırında biter. Başlık ve metin siyah mürekkepleştir. Eser, bir önceki metinden ayrı olduğu kolaylıkla fark edilemeyecek şekilde arada boşluk bırakılmadan istinsah edilmiş ve muhtemelen bu nedenle yukarıda belirtilen isimle kataloga kaydedilmiştir. Kimileri lekeli nohudî renkte kâğıda, genellikle 14-15 satır üzerine harekeli nesih kırmızı iptidâî hatla yazılmıştır. Reddadedilirdir. 123a sayfasından başlamak üzere sayfa ortalarında her sayfada gittikçe büyüyen ufak kurt yeniği vardır. 121b sayfasının ortasından sonra ve 122a sayfasının ortasından önce boşluk bırakılmıştır. Bu nedenle 121b sayfasında kayıtlı son mısra, ilgili beytin a, 122a sayfasının sağ tarafında kayıtlı ilk mısra ise ilgili beytin b kanadını oluşturur. Bundan sonrasında 122a sayfasının ilk satırındaki ikinci mısra bir sonraki beytin ilk mısraıdır. Aynı beyte ait mısralar buradan itibaren yan yana değil birinci mısra bir önceki satırın sol, ikinci mısra ise sağ tarafında olmak üzere üstlü altlı yazılmıştır. Beyitler, eserin sonuna kadar bu şekilde sıralanır. Bazı beyitlerde müstensih tarafından kimi zaman mısraın hizasında derkenara veya ilgili kelimenin üstüne yapılmış tashiher vardır. Nüshanın istinsah tarihi 118b ve 119b sayfalarında Receb 990 (Ağustos 1582), nüshanın son sayfası olan 128b'de ise Safer 991 (Mart 1583) olarak kayıtlıdır. Bu nedenle nüshanın bu tarih aralığında istinsah edildiği, ancak *Dâstân-ı İblîs* metnine ait istinsahın Safer 991 (Mart 1583) tarihinde tamamlandığı anlaşılmaktadır. Müstensih Mehmed b. Nureddin b. Mehmed'dir.

diyalog Yûsuf-ı Meddâh'ın aktardığı İblis ve Hz. Yahya arasındaki diyaloga aymdır.

Metinde, tabii olarak Eski Anadolu Türkçesinin kelime kadrosuna dahil, bugün için arkaik olarak değerlendirilebilecek bazı kelime, deyim ve kalıp ifadeler yer verilmiştir. Örneğin “çekilmek, sıyrılmak” manasına gelen *tartıl-* [B. 57, 200] (*Tarama Sözlüğü*, 2009, s. II:1014); muhtemelen “sadaka” manasında kullanılan *ödinc* [B. 87];²¹ “zenginleştirmek” manasına gelen *bayıt-* [B. 134] (*Tarama Sözlüğü*, 2009, s. I:467); Konya’dan derlendiği belirtilen ve “intikamcı” manasına gelen *kincil* [B. 135] (*Derleme Sözlüğü*, 2009, IV:2874); “yedirmelik, rüşvet” manasına gelen *bartıl* [B. 159] (*Derleme Sözlüğü*, 2009, VI:4446); “döndürmek, çevirmek” manasına gelen *egre-* [B. 179] (Taş, 2009, s. 82); “çekmek” manasına gelen *tart-* [B. 202] (*Tarama Sözlüğü*, 2009, s. II:1016); “alay, şaka, lâtife, eğlence” manasına gelen *kengel* [B. 210] (*Tarama Sözlüğü*, 2009, s. IV:2437) kelimeleri ile “dövme yapmak” manasına gelen *gög ur-* [B. 98] (*Tarama Sözlüğü*, 2009, s. III:1739); “dayanmak, yaslanmak” manasına gelen *tekye ur-/vur-* [B. 5, 139] (*Tarama Sözlüğü*, 2009, s. V:3789); “iki kişinin yavaş sesle konuştuğu sözleri gizlice dinlemek, iki kişinin konuşmasına kulak vermek” manasına gelen *diñü diñlê-* [B. 68] (Tezcan, 2018, s. 59);²² “ağıt yakmak” manasına gelen *şağu şağ-* [B. 95] (*Tarama Sözlüğü*, 2009, s. V:3246); “yol kesmek” manasına gelen *yol ur-* [B. 141] (*Tarama Sözlüğü*, 2009, s. VI:4660); “kaybolmak, zayı olmak” manasına gelen *yavu var-* [B. 167] (*Tarama Sözlüğü*, 2009, s. VI:4417) ve “ayağa kalkmak” manasına gelen *örü tur-* [B. 192] (*Tarama Sözlüğü*, 2009, s. V:3122) gibi kalıp ifadeler ve deyimler metinde karşılaşılan dikkat çekici dil öğelerindedir.

Eski Anadolu Türkçesine mahsus imla özelliklerinden hareketle ve özellikle Kur’ân imlasını yansıtan bazı kelimelerin delaletiyle nüshanın daha eski tarihli başka bir nüshadan istinsah edildiği anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Ertaylan’ın yalnızca iki sayfasının tıpkıbasımını yayımladığı nüsha en azından Osmanlı Türkçesinin standart imla özelliklerini yansıtmaması bakımından elimizdeki nüshadan daha sonraki tarihte istinsah edilmiş olmalıdır. Elimize geçen nüshanın genel itibarıyla düzensiz bir imlası olduğu belirgindir. Bu nüshanın dikkat çekici bazı imla hususiyetleri şu şekilde sıralanabilir:

Ön sesteki yuvarlak vokal kimi zaman harfle kimi zaman harekeyle gösterilmiştir: *olmuşam* (المشام) [121b, B. 66]; *urmasun* (أرْمَسُون) [121b, B. 66]; *ucdañ* (أجدا) [123a, B. 104] vs.

Kelime ortasındaki yuvarlak vokaller bazen harfle bazen harekeyle imla edilmiştir: *söyleyên* (سَيْلِيَان) [123a, B. 96] vb.

Kelime başındaki *d/t* sesinin yazımında birlik yoktur. Aynı kelimenin dahi farklı şekillerde yazıldığı görülür: *doğrı* (دُغْرِي) [125b, B. 178]; *toğru* (طُغْرُو) [126a, B. 179] vb.

21 Bu kelime Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait iki ayrı Satır Arası Kuran Tercümesi’nde her ne kadar sözlüklerinde bu manaya işaret edilmemiş olsa da “sadaka” manasında kullanılmış olmalıdır: “*eger ödünç vërseñüz Tañrı Ta’älâ’ya yahşı ödünç ya’nî şadağa birine on vërir:*” (Küçük, 2014, s. 321); “*dakı viresiz zekâtı, dakı îman getiresiz yalavaçlaruma, dakı kuvvatlandurasız anları, dakı ödünç viresiz Tañrı’ya ödünç görklü...*” (Topaloğlu, 2018, s. 99). Bu kelimenin Kur’ân-ı Kerim meallerinde “karz-ı hasen” bağlamında yer bulunduğunu da belirtmek gerekir.

22 Bu deyim hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Tezcan, 2018, s. 59-60).

Aynı kelimenin sonundaki vokalin hem düz hem de yuvarlak yazıldığı örnekler vardır: *doğru* (دُغْرِي) [125b, B. 178]; *toğru* (طُغْرُو) [126a, B. 179] vb.

-*um/-üm* birinci teklik şahıs iyelik ekinin kimi zaman düz harekelendiği olur: *kıldım* (قَلْدِم) [120a, B. 24]; *éderim* (ايدِرِم) [122a, B. 74]; *sevdüğüm* (سَوْدُكُيْم) [122b, B. 81] vb.

-*ñ/(u)ñ/- (ü)ñ* ikinci teklik şahıs iyelik ekine ait yardımcı sesin kimi zaman düz kimi zaman geniş vokalle harekelendiği olur: *ögüt-ciñ* (أوكُوتْ جِيْ) [121b, B. 67]; *severseñ* (سَوْرَسَلْ) [124a, B. 123] vb.

-*sin/-sin* ikinci teklik şahıs bildirme ekinin -*sen* şeklinde yazıldığı örnekler vardır: *gişisen* (كِشِي سِن) [124b, B. 140]; *n'édisersen* (نِدِيسِرْسِن) [124b, B. 143] vb.

-*du/-di* üçüncü tekil şahıs görülen geçmiş zaman eki bir yerde -*ti* şeklinde imla edilmiştir: *Gétti* (كِيْتِي) [127b, B. 224] vb.

-*ub/-üb* gerundium ekinin yuvarlak vokali kimi zaman düz yazılmıştır. Bu ses bazen harfle bazen harekeyle imla edilmiştir: *alıb* (أَلْب) [122a, B. 77]; *éyleyib* (ايلِيْب) [122b, B. 88]; *eydib* (ايدِب) [123a, B. 96]; *kılıb* (قَلِب) [123a, B. 107] vb.

-*uban/-üben* gerundium ekinin yuvarlak vokali kimi zaman düz yazılmıştır: *Süriliben* (سُورِلِيْبَا) [119b, B. 4]; *édiben* (ايدِيْبَا) [119b, B. 5]; *Varıban* (وَرِيْبِن) [123a, B. 100]; *édiben* (ايدِن) [125b, B. 168] vb.

-*dan/-den* ablativ eki bir yerde -*tan* şeklinde birleştiği kelimededen ayrı olarak, bazı yerlerde de -*din* şeklinde imla edilmiştir: *hazrat-tan* (حَضْرَتْ تَنْ) [120b, B. 29]; *sendin* (سِنْدِيْن) [120a, B. 18] vb. Ekin -*din* şeklinin kalıplaşmış olarak yalnızca *öñdin* kelimesinde karşımıza çıktığı belirtilmişse de (Timurtaş, 2012, s. 72) bu nüshada farklı kelimelere de bu şekilde eklendiği görülmektedir. Ek, genellikle *öñdin* şeklinde düz vokalle imla edilirken (Timurtaş, 2012, s. 72) bu nüshada -*ki* vasfıyet ekini de bünyesine alarak kimi zaman harekeyle kimi zaman ise harfle *öñdüñki* (أَكْدُنْكِي) [126a, B. 180]; *öñdüñki* (اوكدونكي) [127a, B. 221] şeklinde yuvarlak vokalle imla edilmiştir.

-*su/-süz* olumsuz sıfat yapma ekinin düz yazıldığı örnekler vardır: *tevbesiz* (تَوْبَه سِز) [122a, B. 74] vb.

Kimi kelimeler Kur'an imlasına göre yazılmıştır: *şagu* (صَاغُو) [123a, B. 95]; *Koca-ları* (قَوَا جَا لَرِي) [123b, B. 112]; *şamu* (قَامُو) [124a, B. 124, 129]; *şamu* (طَمُو) [123b, B. 121]; *ilerü* (ايلِرُو) [124a, B. 129]; *şaygulu* (قَيَغُولُو) [124b, B. 148]. Aynı kelimenin Kur'an imlasına göre yazılmadığı örnekler de vardır: *şamu* (قَمُو) [123b, B. 121]; *Şaygulu* (قَيَغُولُو) [124b, B. 147] vb.

Kelime sonundaki *nün* harfleri kimi zaman tenvinle imla edilmiştir: *menideni* (مَنْيدَا) [119b, B. 1]; *dergahındañ* (دَرْكَاهِنْدَا) [119b, B. 4]; *édiben* (ايدِيْبَا) [119b, B. 5]; *ucdañ* (أَجْدَا) [123a, B. 104]; *biñdeni* (بِيْغْدَا) [123b, B. 115]; *bendeni* (بِنْدَا) [123b, B. 115] vs.

Türkçe kelimelerin yanında yabancı kökenli kelimelerin bünyesindeki *e* sesleri kimi zaman elif harfiyle gösterilmiştir. Daha önce yapılan araştırmalarla bu hususiyetin vezin imlasını yansıttığı belirtilmişse de (Tarlan, 1935; Köksal, 2009) aksine dair örnekler de mevcuttur: *ṭā'atē* (طَاعَتًا) [119b, B. 5]; *diñlê* (دِيكَلًا) [119b, B. 9]; *bilê* (بِيلا) [119b, B. 10]; *nétê* (نَتَا) [120a, B. 16]; *sürêsin* (سُورَسِين) [120b, B. 29]; *bilmêdüm* (بِلْمَادُم) [120b, B. 29]; *béylê* (بِيلا) [121b, B. 58]; *kerâmêtin* (كَرَامَاتِين) [123a, B. 102] *işê* (إِشَا) [124b, B. 138]; *ümmêtümden* (أُمَّاتُومْدَا) [125a, B. 158] vs.

Şād harfiyle yazılması gereken kelimelerin *sîn* harfiyle imla edildiği örnekler vardır: *Sağlar-ısa* (سَاغَلَرِيسَا) [119b, B. 1]; *sordı* (سُورْدِي) [120b, B. 38]; *san* (سَان) [12a, B. 50]; *sağlamışam* (سَاغَلَامِشَام) [123a, B. 106]; *sandı* (سَانْد) [126a, B. 188]; *Soñucu* (سُونُك اُوجِي) [126b, B. 196]. Aynı kelimenin *şād* ile yazıldığı da görülür: *Şoñucu* (سُونُك اُوجِي) [124a, B. 133] vb.

Kimi ekler eklendiği kelimeye birleştirilerek yazılabilecekken ayrı yazılmıştır. Bu türden bazı yazımlarda takti imlasının da etkisi vardır: *sağın-gül* (سَاغِين غُول) [120b, B. 31]; *yigit-ler* (يِيكْت لَر) [120b, B. 40] *okıyan-la* (أُوقِيَان لَا) [121a, B. 47]; *é-şit-sem* (أَي شِت سَم) [121b, B. 65]; *şağucı-lardur* (صَاغُجِي لَرْدُر) [123a, B. 95]; *resülü-ñ* (رَسُولُ ك) [123a, B. 99]; *kerâmet-lü* (كَرَامَتُ لُ) [123a, B. 103]; *dileri-sem* (دَلِرِي سَم) [123b, B. 111]; *ben-den* (بِن دَن) [124a, B. 129]; *yön-leri* (يُون لَرِي) [124b, B. 138]; *ululan-mak* (أُلُولُن مَق) [125a, B. 154]; *gişi-ler* (كِيشِي لَر) [125a, B. 161]; *muhlîş-ler* (مُخْلِصِن لَر) [125b, B. 166]; *bul-duñmı* (بُول دُكْمِي) [126b, B. 197]; *cümle-sinden* (جُمْلَه سِنْدُن) [126b, B. 198] vb.

böyle ve *eyle* kelimelerinin *béylê* (بِيلا) [121b, B. 58] ve *éylê* (إِيلانَر) [121a, B. 46] şeklinde harekelendiği göze çarpmaktadır.²³

Bazı kelimeler kafiyedeki ses uyumu göz ardı edilerek muhtemelen Türkçe telaffuz esas alınıp iki şekilde harekelenmiştir: *hürmeni* (حُرْمَنِي) [119b, B. 2]; *harmanı* (حَرْمَنِي) [124a, B. 132].

“Söylemek” manasındaki *eyt-* kelimesinin yazımında da ikilik mevcuttur. Kelime, bünyesinde aldığı eklerle birlikte pek çok yerde *eyt-* (أَيْت-) ve *éyt-* (أَيْت-) şeklinde harekelenerek imla edilmiştir.

Metnin imlasının müstensih müdahalesine maruz kaldığı ve kimi kelimelerin özellikle yanlış hareketlerle ve yazımla yanlış okutulduğu görülmektedir. Elimizdeki nüshanın, çok daha eski veya ilk nüshaya yakın başka bir nüshadan istinsah edilmiş olması ve gerek imlaya gerekse müstensihin anlama bağlı olarak kelimelere yanlış yaklaşımı ihtimali bunun nedenlerinden biri olarak gösterilebilir. Örneğin *ümme* kelimesi hemen her geçtiği yerde *emmet* (أَمَت) [119b, B. 6; 125a, B. 158] şeklinde imla edilmiştir. Ayrıca *germ* kelimesi *kerem* (كَرَم) [122a, B. 74]; *göresi* ifadesi *gözisi* (كُوزِيسِي) [122b, B. 80]; *mekr* kelimesi *meğer* (مَكْر) [123b, B. 113]; *bulunur* ifadesi *belibüz* (?) (بَلِيْبُز) [123b, B. 115]; *yoğsa* kelimesi *yoğsına* (?) (يُخْسِينَا) [126b, B. 122]; *yandum* ifadesi *n'eydem* (نِيْدَم) [124a, B. 125]; *nebî* kelimesi *beti* (بَتِي) [124a, B. 129]; *tevâzu* kelimesi *tevâzi* (تَوَاضِع) [124a, B. 135]; *kincillinê* ifadesi *gencilinê* (كَنْجِلِينَا) [124a, B. 135]; *ṭā'atini* ifadesi *ṭā'itini* (طَاعَتِي) [124b, B. 139]; ayette geçen *min* edatı *ben* (بِن) [125a, B. 155];

23 Eyle/Öyle kelimesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Ünal, 2012).

kobalar ifadesi *ko belālar* (كُوْبَلَاَلَر) [125a, B. 161]; Arapça *bin* kelimesi *ben* (بِن) [125a, B. 162]; *olur* ifadesi *olar* (أُولُر) [125b, B. 166]; *vahy* kelimesi *dahı* (دَحْي) [126a, B. 180]; *Kıbfî*'yi ifadesi *Ḳuḫbı* (قُطْبِي) [126a, B. 187]; *olasın* ifadesi *alasin* (أَلَا سِن) [126b, B. 195]; *cümlesinden* ifadesi *cümle senden* (جُمْلَه سَنَدِن) [126b, B. 198]; *örtmesün* ifadesi *artmasun* (أَرْتَمْسُون) [126b, B. 202]; *bundan* ifadesi *benden* (بَنَدِن) [126b, B. 207]; *déb* ifadesi *déyüb* (دَيْب) [127a, B. 209]; *ögüm* ifadesi *evgem* (أَوَكَم) [127a, B. 221] şeklinde yanlış yazılmış veya harekelenmiştir. Bu türden başka kelimeler de mevcuttur. Bu ve benzeri tasarruflar müstensihin ve dolayısıyla nüshanın güvenilirliğini azaltmaktadır.

3. Metin Tesisinde Takip Edilen Yol

- Transkripsiyonda Reşit Rahmeti Arat'ın belirlediği ilmî transkripsiyon kurallarına, *labial hi*'nin (*vāv-ı ma'düle*'nin) yazımında Tulga Ocak'ın (1997) önerilerine uyulmuştur.
- S kısaltması bu makalede neşredilen Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Dârü'l-Mesnevî Koleksiyonu, 9/3 numarada kayıtlı nüshadaki varyantları gösterir.
- Ertaylan'ın tıpkıbasımını verdiği iki sayfa ile Latin harfine aktardığı beyitler edisyon-kritiğe dahil edilmiş ve tespit edilen farklar aparatta E kısaltmasıyla belirtilmiştir.
- Ertaylan tarafından tıpkıbasımı verilen sayfalarda bulunup S nüshasında bulunmayan beyitler metne dahil edilmemiş, bunlara aparatta yer verilmiştir.
- Dil çalışmalarına katkı sağlaması amacıyla yazma imlasının mümkün mertebe bire bir yansıtılması amaçlanmış, aynı kelime veya ek birden farklı şekilde imla edilmişse birlik veya Eski Anadolu Türkçesinin hususi standartları sağlanmamıştır.
- Fonolojiye göre “çīm” (چ) ve “pe” (پ) sesiyle telaffuz edilmesi gereken kimi kelime ve ekler “cīm” (ج) ve “be” (ب) harfleriyle yazılmışsa aynen transkribe edilmiştir.
- Transkripsiyonda vezin gereği *elif* harfiyle yazılan e sesleri *ē*, klasik imlada *elif* ile yazılması gerekirken yazılmayan *ā* sesleri *ā*, klasik imlada *ye* ile yazılması gerekirken yazılmayan *ī* sesleri *ī* ve tenvinle aktarılan n sesleri *ñ* harfiyle gösterilmiştir.
- Semih Tezcan'ın teklifi uyarınca (1994, s. 12-13) velar ünlülü kelimelerin son sesinde görülen tonlulaşmaya mukabil palatal ünlülü kelimelerin son sesindeki tonlulaşma temayülü dikkate alınarak ardından vokalle başlayan bir kelime gelmesi durumunda *kef* harfiyle biten Türkçe kelime ve eklerin sonundaki /k/ sesi /g/ şeklinde okunmuştur: “sevünmeklig aña”, “gög urur”.
- Vezin gereği veya yanlış yazım ile harekelemeye bağlı olarak mana yönünden değiştirilmesi gerektiği düşünülen harfler veya kelimeler değiştirilmiş ve yine tam olarak okunamayıp teklif olarak sunulan okuma önerileri herhangi bir kısaltma kullanılmadan aparatta ilk sırada gösterilmiştir.

- Mana yönünden farklılık arz edebilecek harf kullanımlarında nüshaya bağlı kalınmış; ancak kelimenin orijinali aparatta ikinci sırada gösterilmiştir: “bendi S : pendî”, “bâk S : pâk” vs.

[METİN]

[S 119b]

Bismillâhi’r-Raḥmâni’r-Raḥîm - Fâtîḥa**Dâsitâni Necdi’ş-Şeyṭâni, Ma’a’r-Resûli**

[fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün]

1. Her kim ol kibr ü meniden gendözin
Saḳlar-ısa mü’min ola ber-güzîn

Ol gönülde kim ola kibr ü meni
Oda yana zühd ü tã’at hırmeni

Kibr-i Şeyṭân éyledi ol bed-fi’âl
La’netë oldu sürüldi ol züḡâl
4. Tañrı dergâhındañ İblîs-i ḥased
Süriliben cümle tã’at oldu redd

Kibr édiben tekve vurdı tã’atë
Anuñ-içün lâyıḳ oldu la’netë

Zîre tekebbür-i Şeyṭân ümmeti
La’net-ilë kür édün ol la’neti
7. Sen daḳı gör tã’at ehli[y]señ é yâr
Kibr étmë meskenet kıll iḥtiyâr

Dâsitâni Necdi’ş-Şeyṭâni, Ma’a’r-Resûli, S : Der-Beyân-ı Dâstân-ı İblîs ‘Aleyhi’l-la’ne E**Necd : Nect S**

1b ber-güzîn : yér güzîn (?) S : pâk ü dîn E

2a Ol S : Her E

3a Beyit, E nüshasında yoktur.

4a dergâhındañ S : dergâhında E

4b Süriliben cümle tã’at oldu redd S : La’net olur tã’ati olur fesâd E

5a édiben S : édüben E || vurdı S : urdı E

5b Mısraın yanına bir sonraki beytin ilk mısraının başında yer alan “zîrâ” kelimesi yazılmıştır.

6a Zîre : Zîrâ S

Bu beyit E nüshasında yoktur.

7a gör S : - E

7b étme E : olma S

Tā ki Şeytān'ı kılasın kūr u ker
Olma h̄od-bīn zinhār éy pūr-hüner

Vér şalavāt éydeyim bir dāstān
Diñlê hikmet tūt naşîhat beslê cān

10. Muştafā bir gün kamu aşhāb-ıla
Mescid icre cem' oturmışdı bilê

[S 120a]

Geldi İblīs-i la'īn ü bed-fi'āl
İçi tolu şerr ü fitne h̄ile āl

Ādemī şekline girmiş ol temām
Girdi Seyyid katına vérdi selām

13. Muştafā anuñ selāmın almadı
Çün selām almağa meşgūl olmadı

Éytdi İblīs-i la'īn kim yā Resūl
H̄aḡ selāmıdur selām kılgıl qabūl

Ol dem eytdi ol Resūl-i pāk-dīn
Vérdü[gü]ñ Tañrı selāmın éy la'īn

16. Aluram illā muhiblerden anı
Sen nétê geldüñ é Tañrı düşmeni

Eytdi ol Tañrı ḡaḡı kim ḡaḡ-durur
Ḳamulara ḡākim ü muḡlaḡ-durur

Gelmedüm gendülügümlê ben saña
Véribidiler beni sendin yaña

19. Muştafā éyitdi kim véribidi
H̄ācetüñ nê nê işê geldüñ dédi

Eytdi yā Aḡmed baña kıлма 'itāb
Tañrı emrinden baña geldi ḡitāb

8a u E : - S

E nüshasında beytin a kanadı b ve b kanadı a kanadının yerindedir.

9a şalavāt E : şalavāt S

9b Diñle hikmet tūt S : Añla hikmetle E || naşîhat E : naşîhat S || beslê cān S : söyle kān E

10b bilê S : bile E

16a Aluram : Almayam S [Ertaylan'ın "Ey Tanrı düşmanı la'īn. Ben Tanrı selāmını muhiblerden alırım. Sen neye geldin?" (Ertaylan, 1946, s. 114) cümleleriyle verdiği özetten hareketle, gördüğü nüshada ifadenin "aluram" şeklinde yazılı olduğu anlaşılmaktadır. Bu okunuş/varyant manaya daha uygundur.]

Var yöri gét ol Һabîbüm Һatına
Her ne kim senden su'âl étsê yana

22. Eydivérgil sen cevâbın[ı] anuñ
Yoğsa oda tutuşur cānuñ tenüñ

Yöri var maħküm ol peygāberê
Varmaz-ısañ kül olursın Һabqara

Ben bu Һorqudan seni Һıldım Һaleb
Қатуña geldügümê budur sebeb

25. Éytdi peygāber ne cü[n] sen Ādem'ê
Secde Һılmaduñ degül-iseñ a'mā

[S 120b]

Éytdi İblîs-i la'în yā Muştafā
Bu sözi benden Һaleb Һılmaқ Һatā

Yā Muħammed sen Һabîbisin Һaқ'uñ
Һikmetine bir nazār Һılıñ baқuñ

28. Tañrı dilerdi ki secde Һılmayam
Anı ki ol diledi ben bilmeyê

Ādem'e secde buyurdı Һılmadum
Beni Һazrattan sürêsin bilmêdüm

- 21a Var yöri gét ol S : Kim yöri varğıl E
21b yana S [“Taraf, tarafâ, tarafta, taraftan, tarafına” manasına gelen “yaña” kelimesi *kef* harfiyle yazılmasına rağmen eserde “katına” kelimesiyle kafîye oluşturması için *nün* harfiyle imla edilmiştir. *Tarama Sözlüğü*'nde kelimenin *nün* harfiyle imlasına tek bir eserden, *Hikmet-nâme*'den örnek verilmiştir (*Tarama Sözlüğü*, 2009, s. VI:4264-4265).]
22a Eydivérgil sen E : Eytdi vér gérü S
22b Yoğsa S : Yoğsa E || tenüñ E : senüñ S
23a maħküm ol E : ol maħküm S
23b olursın S : olursun E
24a Һıldım S : Һıldum E
25b a'mā : 'āmā (?) S [Kelime, İblis'in körlüğüne atf yapan 6, 8 ve 39 numaralı beyitlerden hareketle “a'mā” şeklinde okunmuştur.]
26b benden Һaleb Һılmaқ Һatā E : Һılmaқ Һaleb senden cefā S
27a Һabîbisin E : şıfātusañ (?) [Harekeye göre: şafātusañ ?] S
27b Һikmetine E : Һükminê S : || nazār Һılıñ baқuñ E : nazār-ıla sen necüñ (?) S
28a Tañrı dilerdi S : Diledi Tañrı E
28b ki S : kim E || diledi S : ol gizleye E
29b sürêsin S : sürêsi E

E nüshasında bu beyitten sonra vezni bozuk şu beyit kayıtlıdır:

Ger dilermişse getüreydi öğüme / Secde Һılaydum ferişteherle bile

Ḥaḡ buyurđı Ādem'e boğda[y] yéme
Diler-idi yédüreydi Ādem'ē

31. Gey saḡıngıl boğdayı yémē dédi
Maḡşüdi oldı ki ol yéyēyidi
- Her kimē kılamak diler ḡışm u belā
Bes ḡavāle oluram ben ol ḡula
- Yā Muḡammed ben ḡazā üzre ḡulam
Kim uyursa azduram 'aşı ḡılam
34. Ḳılmağıl beni melāmet yā Resül
Ümmetüñē sen 'ayān ét toğrı yol
- Muştafā şordı ki yā zālim saña
Kim ḡatı düşmān-durur étgil baña
- Éytdi sen éytil [ki] n'ičün yā la'īn
Ben saña n'édüm neden bu kibr ü kīn
37. Éytdi yā Aḡmed yaḡın bilgil anı
Rāḡat-iken rencde ḡılduñ beni
- Günde ḡıduram elüñden biñ feğān
Muştafā sordı aña şol dem revān
- Sevmedüğüñ eyt daḡı kimler-durur
Kim seni kūr eyleyüb boynuñ urur
40. Éytdi şāh kim 'adl ü inşāfa baḡa
Ol yigitler kim muḡı' ola Ḥaḡ'a
- [S 121a] Bir daḡı dér sevmezem 'ālimleri
Ben dürişüb yapduğum yıḡar géri
- Şabr-vār derviş elinden çok cefā
Gördi cānum dünyede yā Muştafā
43. Sevmezem dér ben 'ibādetlüléri
Görmesün gözüm ḡahāretlüléri

30b Dileridi S : Diledi kim E

31b Maḡşüdi E : Maḡşüd S || ol S : anı E

32a diler E : dilerse S

32b Bes ḡavāle oluram ben ol ḡula S : Kim oluram ḡavāle ḡula E

Seyyid eydür bu sözi kılgıl beyân
Tâ'at ehlerinden saña var mı ziyân

Éytdi şol dem ki tura âbdest ala
Hem namâzını cemâ'atlê kıla

46. Éylêdür kim taş-ıla urdı benüm
Başumı yardı yêrê dökdi kınum

Éytdi *Qur'ân* okıyanla nétêsın
Éytdi endâmum erir éy pâk-dîn

Éytdi yâ mel'un ol kim hac kıla
Éytdi boynum bağlaya zincîr-ilê

49. Yâ Resûlallâh oruc dutan temâm
Başuma urur benüm oddan licâm

Kim taşadduk eyler-isê yoqsula
San ki baltayla beni iki bölê

Dört yanumdan tutışa nâr-ı saçar
Ol gün ola cânuma yavlaq haçar

52. Seyyid éytdi yâ la'in éytil baña
Ki[m] taşadduk ne ziyân eyler saña

Éytdi anuñçün baña h'oş gelmez ol
Altı haşlet var icinde yâ Resûl

Mâlımı artur[ur] 'ömrünü bilê
'Âkıbet vérüb şavâb-ender bula

55. Müzdinüñ ola terâzûsı ağır
Halk icinde yüzleri ola münîr

[S 121b]

Şu'le vérê gün gibi yöresinê
Bunlaruñla tamunuñ arêsinê

Tañrı emriylê perde tartıla
Ol halâyıklar tamudan kırtıla

58. Seyyid éytdi görmeyê bunlar odı
Hem bu sözi Muştafâ béylê dedı

Sen girisersen ʔamuya gendözün
Ebū Bekr hakkında nēdür éyt sözüñ

Eytdi anuñ gölgēsini eger görem
Dem olur kim ʔorʔusından cān vérem

61. Muştafā eydür saña n’eyler ‘Ömer
Nēcedür hālūñ ‘Ömer’den vér haber

Éytdi ol durduğı yérē varmazam
Gölgēsini görsem ʔaçaram durmazam

Seyyid éytdi yā la’īn éytil helē
Söylē sözüñ nēcēsini ‘Oşmān-ıla

64. Éytdi andan utanur cümle melek
Ben dağı utanduguma ʔutma şekk

Éytdi nē dērsin ‘Alī hakkında sen
Adın eşitsem ʔıkarım dünyeden

Ben ‘Alī’den olmuşam yavlağ zebūn
Éyt aña dēñ baña zağm urmasun

67. Éyt kimlerdür öğütciñ dostlarıñ
Mıhr-bānuñ müşfik u aşhāblarıñ

[S 122a]

Eytdi her kim ribā yér dostum-durur
Hem öğütçüm diñü diñlēyen-durur

Éytdi kimdür yoldaşuñ eytdi harām
Kim yér-isē yoldaşum oldur müdām

70. Éytdi kimler[dür] senüñ hem-şoğbetüñ
Kim bulardan hāşıl olur rāhatuñ

- 59a girisersen : sen gözi/közi sen [سن كُزِي سَن] (?) S [Mensur tercümede İblis’in cehennem gireceğı “Yā merdūd! Seniñ-ile ʔamuya kimler girür? ... Bunlar benümle ʔamuya gireler, didi.” (Sarkaya, 2021, s. 482) şeklinde ifade edildiğinden kelimenin bu şekilde okunması teklif edilmiştir.]
- 60a anuñ gölgēsini eger : eger anuñ gölgēsini S
- 62b “ʔaçaram” ifadesi derkenara yazılmıştır. Metinde, vezin gereğı en uygun görülen yere konulmuştur.
- 65b dünyeden : dünyādan S
- 67a Nūshada bu mısradan sonra beyitlerin ikinci mısraları sağa, birinci mısraları sola yazılı devam etmektedir.

- Éytdi hem-şoĥbetlerüm kâhil namâz
İçgücilerden acanlar gizlü râz
73. Kanda ki[m] ehl-i zinâ olsa benüm
Ol güvêgümdür anı sever cānum
- Ben daĥı ögüt vérürem kıl zinâ
Tevbe kılasın kaçan olsa yēnē
- Germ éderim işinē dāyim anı
Kâfir olur tevbesiz çıkar cānı
- Éytdi kimdür tercemānuñ éy la'în
Ortaĥuñ kimler-durur éytil hemîn
76. Éytdi kim yâ Tañrı'nuñ peygāmbéri
Éydeyim kimlerdür imdi anları
- [S 122b]** Tercemānum sözleri yalan déyen
Ortaĥum artuĥ alıb eksük véren
- Éytdi kim ġāzîlerüñ kimler-durur
Eytdi şunlar kim zekâtı terk urur
79. Eytdi gönülün kayĥusını kim acar
Eytdi anlar kim yalan andlar icēr
- Eytdi yüzünün göresi kim-durur
Talışına and icēndür yâ Resül
- Eytdi sevdün dōstlaruñ kim yâ zelîl
Eytdi Aĥmed sevdüğim ģişi baĥîl
82. Hāşılıñ kim éytdi antdan kırkımayan
Tâbi'ün kim eytdi kim baña uyan
- Éytdi kimlerdür 'avān zâlimlerüñ
Kim alurlar cümle tâ Hâĥ mâllaruñ

71b acanlar : acılar [أجیلر] (?) S [Mısraın başındaki “içgücilerden” ifadesi “içgücilerdür” şeklinde de tamir edilebilir. Nitekim İblis, ilgili soruya mensur tercümede “gizli sırları açan içkiciler” yerine doğrudan “içkicilerdir” şeklinde cevap verir.]

74a germ : kerem S

80a göresi : gözisi S || kim : kimler S

82a Hāşılıñ : Hāşalın [خاصلینك] (?) S || antdan : ankadın [انكادن] (?) S

- Éytdi her kim yér-isê māl-ı yetīm
Ol ‘avāndur yér[ler]i nār-ı caḥīm
85. Éytdi kimlerden olur yüzüñ qara
[Eytdi] istiğfārı kim çok getürē
- Eytdi kimler sır belüñi éy ḥafā
Tevbelü kıllar dédi yā Muştafā
- Eytdi kimlerdür seni yéründüren
Eytdi cövmer[ddür] daḥı ödinc vérēn
88. Tañrı’yı çok zıkr éden seni é bāk
Ol beni qatl éyleyib kıllur helāk
- Éytdi yā mel‘ün evüñ qanda olur
Mescidüñ qanda cemā‘at kim-durur
- Éytdi yā Aḥmed belī éydem saña
Çünki evüm mescidüm şorduñ baña
91. Mescidüm bāzār-ıla sudur evüm
Her ki ḥāyındür cemā‘at ol kavüm
- Seyyid éytdi nē gişilērdür eşüñ
Yédigün nēdür nē yérendür aşuñ
- [S 123a] Éytdi ol aşdan yérem ben tırmadın
Kim şunalar añmadın Tañrı adın
94. Ḥāfızuñ kimdür imāmuñ éy belīd
Kim bulardur cehl kuflinē kilīd
- Éytdi şaḡu şaḡucılardur meger
Ḥāfızumdur her kim ol şaḡu şaḡar
- Hem imāmum bilmēdügin söyleyēn
Raḥmeti eydib ‘azābı gizleyēn
97. Éytdi kimlerdür mü’ezzin éyt bunı
Éytdi yā Aḥmed calıcılar üni

88a bāk S : pāk

89b kim : kimler S

91b ki : kim S

95b Ḥāfızumdur : Ḥāfızamdur S

Seyyid éytdi defterüñ kimler-durur
Éytdi şunlar kim téninē gög urur

Éytdi ol kimdür resülün éydivér
Éytdi cādûlardur éy mäh-1 münîr

100. Éytdi ol kimlerdür eyt éy bed-gümân
Varıban [kim] senden ol raḥmet uman

Éytdi yâ Aḥmed selîṭa 'avret ol
Raḥmet ister benden ol 'âşî ḳul

Éytdi kimlerdür velî yârenlerüñ
Kim kerâmētin görürsin anlaruñ

103. Éytdi şunlar ki[m] söger aşḥābuña
Cümle ḥalḳdan ol kerâmetlü baña

Seyyid éytdi yâ la'în éytil necē
Azdurub mekrüñ deger ucdan uca

Éytdi maḥlûḳuñ sağışınca temām
Var-durur evlādlarum şöylē bedām

106. Saḳlamışam her birin bir dıvıla
Azdururlar her birin bir dīv-ilē

Tevbe ḳılub yola gelürsē bular
Bir yañadan daḥı azdura olar

[S 123b]

Çün namāz vaḳtı ola on dīvi ben
Her birisinē ḥavāle ḳılavan

109. Bunlaruñla mescide bilē gédē
Sehv ḳılmağa namāzın cehd édē

Azṭuravan ḳocaları lāğ-ıla
Hem yigitler kim tekebbürlük ḳıla

99b cādûlardur : cādûgulardur (?) S [S nüshasındaki bir hece fazlasıyla mısraın vezni bozulmaktadır.]

105a bedām [بَدَام] (?) S [Belki de "be-dām" ?]

106a dıvıla [دَوِيلَا] (?) S

106b Azdururlar : Azdurururlar S

- Éytdi kim oğlan[çuğı] h^vod dem-be-dem
Néce dürlü diler-isem oynadam
112. Kocaları hem qarı ‘avretleri
Azduram éy Tañrı’nuñ peygâmberi
- H^vod yigit ‘avret ola şeytân-ı ins
Mekr kıлмақта benümlê yad u cins
- Mekr édersê bunları kıluñ mu ‘âf
Ăzmüde yoğ-durur öküş hılâf
115. Az bulunur bunlarıñ icinde hâş
Olmaya biñdeñ biri bendeñ hâlâş
- Hem yüz érden birisi bulma[z] necât
Kurtılanlar şâlihîn [ü] şâlihât
- Éytdi ‘avret var mı kim uymaz saña
Şerr ü fitne kıлма[ya]sın [sen] aña
118. Éytdi dört ‘avret-dur[ur kim] yâ Resül
Seyyid éydür eyt baña kimlerdür ol
- Éytdi yâ Ahmed [ki] Meryem’dür biri
Ăsiye Hâtün ki Fir‘avn’dur éri
- Bunlarıñ biri Hadîce yâ Emîn
Fâtıma dördüncüsü éy pāk-dîn
121. Ümmetüñ yétmiş bölük-durur kamu
Emrini éşitmeyen yéri tamu
- Şer‘üñê tâbi ‘ olanlar kırtıla
Yoğsa ayruğı baña fermân ola
- [S 124a] Seyyid éytdi kim yazuqlardan saña
Kankı yazuğı severseñ eyt baña

- 111a Mısraın vezni hece eksikliği nedeniyle bozuk olduğundan mısra, mensur tercümedeki “Yâ Muhammed oğlançıkları dağı dâ’im azdırırım...” (Yeldan, 2019, s. 71, vr. 8b) cümlesinin delaletiyle bu şekilde tamir edilmiştir.
- 117a Éytdi : Éytdi kim S
- 119b ki : kim S
- 122b Yoğsa : Yoğsına [يُحْسِنًا] (?) S [Nüşhada “yoğsına” okunabilecek şekilde harekelenen ifade mensur tercümedeki “seniñ şeri’atiñe muñi’ ola ben anlara çäre edemezim yoğsa gertü kalanı ‘ämmeteñ heb azdırırım” (Yeldan, 2019, s. 74, vr. 13a) cümlesinin delaletiyle “yoğsa” şeklinde okunmuştur.]

124. Éyt[di] kamu cānumuñ cānı-durur
İlle üc yazuḡ gözüm nûrı-durur
- Biri ḥāsıdlık biri kîn eylemek
Biri yoḡsul olıcaḡ yandum démek
- Âh bu üc ma‘şiyet elinden âh
Kim bu ücden ḳobar ol cümle günâh
127. Muştafâ cünkim eşitdi bu sözi
Âh kıldı yaş-ıla ḫoldı gözi
- Muştafâ eyitdi ki[m] yārân-ı men
Müşfiḡ u maḥbûb hem dildâr-ı men
- Her nebî kim gecdi benden ilerü
Ümmeti bundan helâk oldu kamu
130. Tâ kıyâmet günü ḳopunca ‘ayân
Ḥalka bu üc ma‘şiyet kıılır ziyân
- İblîs eytdi Âdem’i gördüm vücûd
Kibr elinden kıılmadum âḫır sücûd
- Ol ḥased[den] kim ḳomadum Âdem’i
Mülk-i dîn buña behişt ü ḫırmeni
133. Ol ḥased[den]dür ki Hâbîl öldügi
Şoñucu Ḳâbîl beşimân olduḡı
- Ol meniden bulmadı Ḳârûn necât
Yér bayıtdı vérmedigiçün zekât
- Enbiyâ ḥükm-i tevâzu‘ kıılmaḡın
Tañrı’nuñ kincillinē_ oldılar emîn

124b İlle : İllâ S || gözüm : gözümün S

125b yandum : n’êydem S [Nûshada “n’êydem” şeklinde hareketlenerek yazılan ifade mensur tercümede “biri yoḡsul olıcaḡ ağlayub teşekkî idüb şabursız olmaḡ ol benim gözümüñ nûrıdır” (Yeldan, 2019, s. 73, vr. 11b) cümlesinin delaletiyle “yandum” şeklinde okunmuştur. Nitekim “teşekkî” kelimesinin Türkçedeki karşılığı “dert dökmek, şikâyetle bulunmak” manasına gelen (*Tarama Sözlüğü*, 2009, s. VI:4291) “yan-” kelimesidir.]

126b “günâh” kelimesi bir önceki beytin ikinci mısraının sonuna yazılmış ve yeri sıralı noktalarla işaret edilmiştir.

129a nebî : beti S

131b sücûd : sücûd sücûd S

132b buña : baña S || ü : ve S || ḫırmeni : ḫarmanı S

133a ki : kim S

135b kincillinē : gencilinē S

136. Mü'min oldur kim benüm fermānumı
Dutmaya yavlağ acıdur cānumı
- [S 124b] İlle bir dürlü libās-ıla aña
İş buyuram kim muṭī' ola baña
- ƘorƘudam yoħsılluğıla bunları
Olmaya ħayr işē hergiz yönleri
139. O[l] gişi kim ṭā'ate tekye ura
Ṭā'atini ayruğa déyütura
- Ḥ'oş gişisen déyicek ħurrem ola
Ol sevünmeklig aña mātem ola
- Ol sebebden anlaruñ yolın uram
Ṭā'atini ġāret édüb azduram
142. Seyyid eytdi bunlaruñ yazuğını
Tevbeyile 'afv kıla Tañrı anı
- Sen n'édisersen bulara éy la'ın
Olısar mekrüñ senüñlē hem-niṣīñ
- İblīs é[y]dür eyledür yā Muṣṭafā
Tevbelü ƙıllar baña eyler cefā
145. Ben daħı bunları ƙoyub ġétmeyēm
Tā ölünce bunları terk étmeyēm
- Tevbe ƙılmadın ölē kim hem bular
Öldiginden soñra nē kıla bular
- İşbu sözi cünki dédi ol racīm
Ƙayğulu oldı Resülullāħ 'azīm
148. Ümmetiğün ƙayğulu oldı Resül
Şād oluban gelmiş-idi anda ol
- Muṣṭafā éydür ki yā zālīm saña
Fāyide nēdür bu işdeñ eyt baña

137a İlle : İllā S
140a déyicek : déyicek ol S
147a cünki : cünkim S
148b şād : şāda S

[S 125a]

Eytdi yâ Aḥmed işüm oldur müdâm
Zulm kıılmaḡdan-durur benüm ġıdâm

151. Cevr kıılmaḡlık baña ta'zîm olur
Ḥükmümē ehl-i cefâ teslîm olur

Ḥalkı azdurmaḡ baña tevfiḡ-i mâl
Hem baḡîllerden baña ḡüsñ ü cemâl

Şer salâḡum ḡışm kıılmaḡ érligüm
Kibr öyünümdür ḡaseddür dirliğüm

154. İşlerē évmek benüm nûrum-durur
Hem ululanmaḡ bahâmı arturur

Ḥîletüm çoḡdur benüm mekrüm delim
Min 'azâbillâhi ve inne'l-'azîm

Ḥaḡ 'itâbı olmaya bil ben bugün
Gelmēz-idüm ḡatuña éy reh-nümün

157. Ḳorḡuban andan zârürî gelmişēm
Emrinē nâcâr fermâ[n] olmuşam

Seyyid eytdi ümmētümdeñ vér ḡaber
Ḳanḡı oldı hem ḡatuñda iḡtiyâr

Eytdi ḡazîler ki bartıl alalar
Hem ḡocalar kim zinâ iş kıılalar

160. Ol [.....]ḡerler ki olalar baḡîl
Hem daḡı dervîş tekebbür bellü bil

Ol ḡişiler kim arısız dérilē
Ḳobalar anlar benüm-ilē bilē

151b Ḥükmümē : Ḥumküme [حُكْمُومَا] ([Reddadede: Ḥumlümē [حُملُومَا] (?) S

153a salâḡum S : silâḡum [Kelimenin *salâḡ* telaffuzu için bkz. (Kartallıoḡlu, 2022, s. 258).]

155a mekrüm delim : mekr-i dilüm S [Nüşhada açıḡça “mekr-i dilüm (مَكْرٌ دِيلُومٌ)” şeklinde imla edilen ve tamlamaya sokulan kelimelerin manası problemlidir. Teklif edilen “mekrüm delim” ifadesinin manası ise mısraın başındaki “Ḥîletüm çoḡdur” ifadesiyle aynı anlamı verdiği gibi kafiyeyi de daha uygun hâle getirir.]

155b *Min 'azâbillâhi* : Ben adâbillâhi S

160a Okunamayan kelime فُونَكْرُلَر şeklinde imla edilmiştir.

161b Ḳobalar : Ḳo belâlar [قَوْبَلَالَر] (?) S [Nüşhada “Ḳo belâlar” şeklinde hareketlenerek yazılan ifade mensur tercümedeki “şol ḡişilerdür kim arsuz yörüyeler ve daḡı yarın kıyâmet gününde benim-ile ḡopalar” (Yeldan, 2019, s. 74, vr. 12b) cümlesinin delaletiyle “ḡobalar” şeklinde okunmuştur.]

- Eytdi ol ‘Abdullāh bin Selām
Eyledür *Tevrît* icinde bulmışam
163. Éydür İblīs-i la‘ın ol dem aña
Yérde gökde ‘ilm ola mı kim baña
Müşkil oldı [yā] müyesser olmadı
Kimsē elümden benüm kırtulmadı
- [S 125b]** Tañrı’nuñ illā ki muhlış kulları
Kırtıla cümle bular benden varı
166. Eytdi muhlışler kim olur éy la‘ın
Eytdi yā Aħmed bular olur emın
Dünye mālı cem‘ olursa bunlara
Cemi‘isi yéyene yavu vara
Nē sevinēler nē ğuşsa yéyéler
Şükr édiben hüküm anuñdur déyéler
169. Tañrı arslanı ‘Alī ol gün meger
İki aħça ğayr éder ol gün meger
Ev satun almış-ıdı ‘Ořmān daħı
Kıldı vaķf ol gün evi hem ol saħı
Gördi İblīs anlaruñ ğayrātını
Kıl gibi maħv olub inceldi teni
172. Seyyid éytdi yā la‘ın éytil baña
N’icün inceldüñ nē olmuşdur saña
Eytdi yā Aħmed ol iki aşlı pāk
Cismümi ğayrāt-ıla kıldı helāk
Seyyid éytdi ümmetümē éy la‘ın
Tevbeyilē raħmet édē ol mu‘ın
175. Elli yıllıķ ma‘şiyetden arına
Lāyık olalar Ğaķ’uñ dīdārına

162a bin : ben S

166a olur : olar S

167a Dünye : Dünyā S

169b Mısraın sonundaki kafiyeyi bozan “ol gün meger” ifadesi istinsah sırasında sehven tekrarlanmış olmalıdır. Mısra, kafiyeyi sağlamak amacıyla bu hāliyle “iki aħça meger ol gün ğayr éder” şeklinde düzenlenebilir.

170a ‘Ořmān : ‘Ořmān’ı S

Oda karşı ümmetümün tâ'ati
Berde ola görmeyeler heybeti

Tâ'at ü hacc u zekât oruc namâz
Tamuya varmağa bunları kıomaz

178. Eytdi doğru söyledün yâ Muştafâ
Kormıyam ki kılalar ahd ü vefâ

[S 126a]

Gerçi bunlar yolu toğru varalar
Egredem aşhâbuña dil süreler

Eytdi peygâmbere ki ey yüzi kıara
Vağy inen öndünki peygâmbere

181. Héç erişdüñ mi bulara ey la'în
Yoğsa benüm kıatuma geldün hemîn

Dédi vardum yâ 'inâyât-ı Celîl
Oğlını kıurbân éderken ol Ğalîl

Bildi İbrâhîm eytdi kim meger
Varısa sensen 'aduvv-i bü'l-beşer

184. Geldüm İsmâ'îl etegincê yénê
Géder-iken kıacca Tañrı evinê

Yoldaş olmağa diledüm kıomadı
Bildi sözümünden beni redd eyledi

Yûsuf'un kıardaşlarıyla söyledüm
İlle kıasûd bunları ben eyledüm

179b Egredem: Egeredem [اگرندم] (?) S [Kelime, müstensihi de şaşırtmış olacak ki reddade dahil üç ayrı defa “egeredem (?)” şeklinde, özellikle ilk üç harfi üstünle hareketlenerek imla edilmiştir. Eski Türkçede “egir-” ve Moğolcada “egere-” fiilleri “dönmek, fırlanmak, döndürmek, çevirmek; eğirmek, bükmek; kuşatmak, etrafını sarmak; yığın hâlinde toplamak; dolaştırmak, karıştırmak, karma karışık etmek; gütmek, hayvan sürüsünü bir arada tutmak için atla etrafını koşmak; (hastalık) sık sık tekrarlamak” manalarına gelmektedir (Taş, 2009, s. 82). Kelimenin vezin gereği “egeredem” okunuşu “döndür-, çevir-” manası göz önüne alındığında beytin birinci mısraındaki “yolu toğru var-” ifadesiyle tezat oluşturduğundan anlam bakımından uygun görünmektedir. Tietze, “eğre-” fiilinin “eğir-” fiilinin varyantı olduğunu belirtmiştir (Tietze, 2016. s. II:561).]

182a Dédi vardum : Vardum dédi S

183b sensen S (Kelime, sayfa ortasındaki kurt yeniği nedeniyle tam olarak okunamaktadır.)

184a etegincê : etügençi [اتگنچی] (?) S

186a İlle: İllâ S

187. Bir daħı Mūsā'yı gördüm ol zemān
Urdı ol Ƙıbtı'yi öldürdi revān

Bir daħı 'Īsā'yı gördüm yā Resūl
Çünki gördi beni zāhid sandı ol

Bir daħı Yahyā orucın açıcak
Aş öñinē qodı bir ulı canak

190. Çün yēdi Yahyā toyınca ol aş
Yatdı şol dem yaşduğa urdı başı

Értē olinca uyudı ol gécē
Uyqu ğālib oldı almaya ecē

Çün oyandı uyqudan tırdı örü
Ben ƙatına geldüm ol sâ'at gérü

193. Eytüm éy Yahyā aşı sen çok yédüñ
Anuñ-içün tã'atē oyanmaduñ

[S 126b]

Bildi beni eytdi [kim] ayruƙ tã'ām
Ger toyınca yér-isēm olsun ħarām

Sözüm aña bend olasın bilmedüm
Kimseyē ayruƙ naşīħat ƙılmadum

196. Bir daħı Eyyüb'a ƙıldum çok cefā
Soñucı sürdi beni yā Muştafā

Muştafā eydür baña bulduñ mı yol
Eytdi kim déñ ħāşelillāh yā Resūl

Cümlesinden sen 'azīm [ü] muħterem
Sen şerīfsen sen saħī ehl-i kerem

187b Ƙıbtı'yi : Ƙıtbı S

189b ulı (?) : ol [ؤل] [Veya hareke farkıyla “evvel”] (?) S

191b almaya S [Belki de hareke yanlışından dolayı kelime “ölmeyē” okunmalıdır. Uykunun ölüme benzetilmesi başka metinlerde de karşımıza çıkar. *Dede Korkut Oğuznameleri*'nde geçen “Ƙazanı kücücek ölüm tırdı, uyudı. Meger, ħānum, Oğuz begleri yēdi gün uyurdu, anuñiçün 'küçücek ölüm' dērleridi” (Tezcan ve Boeschoten, 2018, s. 177) ifadeleri ile “uyku küçük ölümdür” atasözü (Tezcan, 2018, s. 348) örnek olarak gösterilebilir. Bu benzetme muhtemelen hadis metinlerine dayanmaktadır.]

195a bend S : pend || olasın : alasın S

197b déñ ħāşelillāh : ħāşā déñ Allāh S

198a 'azīm : 'azīm S

199. Kankı zür [u] zehreyilê [yâ] gurûr
 Kaşd édersem oda yağa ol Ğafûr
 Seyyid éytdi 'ahd kıl benüm-ilê
 Kim elüñ ümmetlerümden tartıla
 Eytdi yâ Aħmed eyitgil bunlara
 Ger bular üstinê yol toĝru vara
202. Ellerin Qur'an sözinden tartmasun
 Haĝķı bâtil işlêriylê örtmesün
 Sevmesünler kanda harâm var-ısa
 Ger bu pendi ümmetüñ saĝlar-ısa
 Bu iş-ilê cümlê ucmaĝa girê
 Ümmetüñ dîdârını Haĝķ'uñ görê
205. Seyyid éytdi kim benüm aşhâbuma
 Kıl naşîhat bendüñi ebter koma
 Yüzini tutdı Resül aşhâbına
 Eytdi yâ hâzır cemâ'at siz yénê
 Diñleñüz bundan bu bendi zinhâr
 Ger dilersiz olmayasız şermsâr
208. Çün namâz vaķtı ola tézcek kılun
 Yoħsa ben men' eyleyiserem bilün
 Vaķt-ıla kıl déb haber vérdi Celîl
 Kim fevey^{lm} li'l-muşallîndür delîl
 Kâhil olub vaķtı siz fevt eylemêñ
 'Avret-ilê lâĝ kengel eylemêñ

[S 127a]

199a	zür [u] zehreyilê [yâ] gurûr (?) : كُرُور زَهْرِيْلًا عُرُور S
202b	örtmesün : artmasun S
204b	dîdârını Haĝķ'uñ : Haĝķ dîdârın S
205a	aşhâbuma : aşhâbuna S
205b	bendüñi S : pendüñi
207a	Diñleñüz : Diñle gör S bundan : benden S bendi S : pendi
209a	déb : déyüb S
210a	vaķtı : vaķtını S

211. Kılma te'ḥīr ḥayruñuzı tēz tūtuñ
Cehd édūñ 'ahdüñüzi bütün tūtuñ
- Şoñ ögüdüm bu yalan and icmēñüz
Ġaybetē bühtāna ağız acmañuz
- Çün temām oldı sözi aldı hemīn
Geldi şol dem anda Cibrīl-i Emīn
214. Döndi şol dem eytdi ki[m] yā Cebre'īl
Gör baña nē kıldı nāgāh ol Celīl
- Emr kıldı ṭabma déyü ayruğa
Beni koyub ayruğa ṭabmaḵ ḥaṭā
- Muṭī' oluñ heb baña bellü bilüñ
Maḥlūḳı çoñ Ḥālīḳ'a secde kıluñ
217. Cebre'īl éydür bize vérgil ḥaber
Kim neden oldı saña işbu ḥaṭar
- Eytdi kim yā Cebre'īl icim ṭolub
Sevgüden göñlüm perākende olub
- 'İlmümē maḡrūr olmışdur ḳavī
Kibr-ile ṭolmışdı göñlümün evi
220. Ḳurba maḡrūr olub oldum mübtelā
Ol sebebden Ḥaḳ baña kıldı belā
- Ādem'e secde kıluñ dédi bizē
Benüm ögüm vardı öñdüñki sözē

- 211a ḥayruñuzı : ñüz ḥayrı (?) S [Müstensih, “te'ḥīr” kelimesinin “ḥayr” okunabilecek ikinci hecesinden sonra “ñüz” okunabilecek kelimeyi imla etmiş, üstelik “te'ḥīr” kelimesindeki *re* harfini ötrelemiştir. Bu durum bu ötrelemenin “ḥayruñuzı” gibi bir kelimedden göz yanılmasıyla ortaya çıkabileceğini düşündürmektedir. Farklı bir okuyuş da mümkündür.]
- 214a şol S : ol E
- 214b baña nē kıldı nāgāh ol S : ne kıldı baña nāgehān E
- 215b Beni koyub ayruğa ṭabmaḵ ḥaṭā E : Kim beni koyub ṭabmaḵ ayruğa S
- 216a heb : bellü [بلل] (?) S [Aynı kelime mısra içinde bir kez daha geçtiğinden istinsah hatası olmalıdır.]
- 216b maḥlūḳı çoñ Ḥālīḳ'a: maḥlūḳ maḥlūḳ koyuñ Ḥālīḳ'ı S
Bu beyit E nüshasında yoktur.
- 217 Bu beyit E nüshasında yoktur.
- 218b göñlüm E : d(e)göñül S [Nüshada “göñül” kelimesinden önce *dāl* harfi konulmuştur.]
- 219b ṭolmışdı göñlümün S : ṭolmış idi göñlüm E
- 220a Ḳurba S : Ḳopa E
- 220b kıldı S : vérdi E
- 221a secde kıluñ : kıluñ secde S

[S 127b]

Eytdüm andan ayruğa secde ھاřam
 ılmadum ıldı melâyikler temâm

223. Ol söz ögümdê[y]di secde ılmadum
 Beni ھاřratdan sürêsin bilmedüm

Gétti vuşlat geldi bu derd-i firâķ
 Gör necê yaķın-iken oldum irâķ

Sen bilür[sin kim] melâyik éy Emîn
 Cümle benden şorayıldı müşkilin

226. Ol melâyikler baňa maħküm-ıdı
 Cümle ğayb işler baňa ma'lüm-ıdı

'İlm icinde yoĝ-ıdı héc yoldaşum
 Tâ'at-ıdı Tañrı'ya dün ğün işüm

Kim mülâzım oldu bunca hızmata
 Kim-ıdı benden muķarreb ھاřrata

229. Dâyimâ cümle ferişte[h]ler baňa
 Ders okıyub cümle ılırdı du'â

Cümlesinüñ ihtiyârı serveri
 Fâzıl u dâñâ vü şâhib-rehberi

ılma minnet ıldıĝuñ â'mâl-içün
 Sen melül olma cihânda mâl-içün

232. Ol münezzehdür n'éder tã'atleri
 Meksebündür ıldıĝuñ éy yol eri

Bu nařıhatlê eger yol varasın
 Menzile bî-řek selâmat érêsin

-
- 222b melâyikler S : melâ'ik heb E
 223a ögümdê[y]di : ögümdêdi S : ögümde vü E
 224a geldi S : érdi E || derd-i firâķ S [Tamlama vâv harfiyle gösterilmiştir.] : derd-i firâķ E
 224b yaķın iken oldum S : oldum yaķın iken E
 230a Nüşhada mısra sonuna "rehberi", bu kelimenin üzerine ise "serveri" yazılmıştır.
 231 Bu beyitten önce E nüshasında şu beyitler kayıtlıdır:
Ma'şiyetden tevbe ıl gelgil yola / Yüz yere ur zârî ıl 'özrüñ dile
Ölmedin gendözüne bir çäre ıl / Kibri terk ét sen seni bî-çäre ıl
'Âlim-iseñ cânuña şükrânedür / 'Âbid-iseñ hem hidâyet ol vérür
 231b Sen melül olma cihânda mâl-içün E : Pây-i mâl olma meni (?) ve mâl-içün S
 233a nařıhatlê eger S : naşıhatlarla ger E
 233b bî-řek S : gétseñ E || érêsin S : éresin E

Ger selāmatlık dilēr-iseñ é yār
Mevlānā'nuñ 'ışkıını kıl ihtiyār

235. Hāzratında yüzüñi ur dün ü gün
Oldur āhır kān-ı 'ilmi min-ledünn

Yūsuf-ı Meddāh eger yolda kıala
Ol şehüñ 'ışkı érürür menzilē

[S 128a] 237. *Tā kıyāmet ger be-güyem z'in kelām*
Şad kıyāmet b'ogzeret v'in nā-temām

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA/REFERENCES

El Yazması Eserler

Dāsitāni Necti'ş-Şeyfāni Ma'a'r-Resūli. Medh-i Kuds-i Şerif içinde (vr. 119b-128a). Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Dārü'l-Mesnevî Koleksiyonu, Nr. 9/3.

[*Hazā*] *Kitābu İblīs*. Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü, Bölge Yazma Eserler, Nr. BY7296/1, vr. 1a-12a.

Naşihat-ı İblīs. Millet Yazma Eser Kütüphanesi, Ali Emîr Hikaye-Roman, Nr. 280.

Araştırma - İnceleme Kitapları ve Makaleler

Akar, M. (1985). Yūsuf-ı Meddāh'ın Dāstān-ı İblīs'inin kaynağı. *Beşinci Milletlerarası Türkoloji Kongresi, İstanbul, 23-28 Eylül 1985, Tebliğler II. Türk Edebiyatı, c. 1* içinde (s. 1-7). İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.

- 234a selāmatlık E : selāmat S || dilēr-iseñ S : diler-iseñ
235a Hāzratında yüzüñi ur S : Hāzratına yüzüñ urğıl E || ü E : - S
235b Oldur āhır kān-ı 'ilmi min-ledünn S : Ol yakın eyle vürür 'ilm-i ledünn E
236b şehüñ E : şāhınuñ S || érürür E : érürē S || menzilē S : menzile E
E nüshasında bu beyitten sonra şu beyitler kayıtlıdır:
Yā İlahī foğrı yol varanlara / Rağmet eyle cennetüñ vēr anlara
Rağmetüñle toylağıl sen anları / Bu bizüm sözimüz diñlēyenleri
Mevlānā ile Muştafā hürmetine / Sen degür hāzırları murādına
237a Beyit, Mevlānā Celāleddin-i Rūmî'nin *Mesnevî-i Ma'nevî*'sinin üçüncü defterinden alınmıştır. E nüshasında yoktur.

- Akar, M. (2014). Mevlevî şair Dervîş Niyâzî'nin bir mesnevisi: Resûl-i Ekrem Salla'llâhu 'Aleyhi ve's-Sellem İblîs 'Aleyhi'l-La'neye Su'âl İtdügin Bildürür. Mustafa Özkan, Enfel Doğan, Fatih M. Sancaktar, İbrahim Çeşmeli (Ed.), *VIII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi, 30 Eylül-04 Ekim 2012-İstanbul - Bildiri Kitabı* içinde (s. 1-18). İstanbul: Göksu Ofset Matbaacılık.
- Akar, M. (2016). Şeytan hikâyesi. *Gelenekten Geleceğe Türk Edebiyatı: Elginkan Vakfı 2. Türk Dili ve Edebiyatı Kurultayı Bildirileri 15-17 Nisan 2015* içinde (s. 107-115). İstanbul: Elginkan Vakfı.
- Akkuş, M. (1995). *Kitab-ı Gunya (inceleme-metin-İndeks-tıpkı basım)* (1.bs). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Alper, M. (2022). İblîs Hakkında Risâle adlı mensur eser üzerinde bir dil incelemesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (31), 682-705.
- Ateş, A. (1946). Varaka ve Gülşâh mesnevisinin kaynakları. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 2(1-2), 1-19.
- Ateş, A. (1953). Farsça eski bir Varka ve Gülşâh mesnevisi. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 5(1), 33-50.
- Aytaş, G. (1985). *Varka ve Gülşâh*. (Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Banarlı, N. S. (1971). *Resimli Türk edebiyâtı târihi* (1. bs). İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Çelebioğlu, Â. (1998). XIII-XV (ilk yarısı). yüzyıl mesnevîlerinde Mevlâna tesiri. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları* (1.bs) içinde (s. 29-53). İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Çelebioğlu, Â. (2018). *Türk mesnevî edebiyâtı - Sultan ikinci Murad devri* (1.bs). Sebâhat Deniz (Haz.). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Doğan, Ş. (2012). Yûsuf-ı Meddâh'ın Kadı ile Uğru Destânı ve dil özellikleri. *Turkish Studies* 7(3), 985-1036.
- Elçin, Ş. (2008). Varaka ve Gülşâh hikâyesi. *Türk Kültürü - Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi* (1), 30-75.
- Ersoylu, H. (1996). *Kız Destanı (Hazâ Hikâyet-i Kız Ma'a Cühüd)* (1.bs). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ertaylan, İ. H. (1945). *Türk edebiyâtı örnekleri - I: Varaka ve Gülşâh* (1.bs). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Ertaylan, İ. H. (1946). Yûsuf-i Meddâh - yeni iki Varaka ve Gülşâh nüshası - Hamûşnâme - Dasitanî İblîs-i Aleyhillâ'ne ve Maktel-i Hüseyin. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* 1(2), 105-121.
- Erzi, A. S. (1949). İ. Hikmet Ertaylan, Yusuf-i Meddah yeni iki Varaka ve Gülşâh nüshası Hamuşname-Dasitanî İblîs-i Aleyhillane ve Maktel-i Hüseyin, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt I Sayı 2 (1 Nisan 1946). *Türk Tarih Kurumu - Belleten*, XIII(49), 188-194.
- Hazai, G. ve Tietze A. (Haz.). (2017). *Ferec Ba'd eş-Şidde (inceleme-metin)* (1.bs). Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.
- İbn Cerîr et-Taberî (2018). *Târihu't-Taberî (Taberî tarihi)* (1.bs) (Cemalettin Saylık, Çev.). 1. c. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- İnce, Ş. (1988). *Varka ve Gülşâh*. (Lisans Tezi). Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- Karataş, S. (2012). *Kastamonulu Şâzî'nin Maktel-i Hüseyin'i üzerine tahlil ve inceleme*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Fatih Üniversitesi.
- Karatay, F. E. (1961). *Topkapı sarayı müzesi kütüphanesi Türkçe yazmalar kataloğu* (1.bs). 2. c. İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi.
- Kartallıoğlu, Y. (2022). *Stambol'dan İstanbul'a: Osmanlı Türkçesi telaffuz kayıtları (1533-1921 arası Latin harfli metinlerin verilerine göre)* (1.bs). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kavruk, H. (2007). Mensur hikâyeler. Talât Sait Halman, Osman Horata, Yakup Çelik, Nurettin Demir, Mehmet Kalpaklı, Ramazan Korkmaz, M. Öcal Oğuz (Ed.), *Türk Edebiyatı Tarihi 1* (2.bs) içinde (s. 539-549). İstanbul: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Kayaokay, İ. (2022). *14. asrın yeni keşfedilen iki eseri: Yûsuf-ı Meddâh - Hikâyet-i Yemâme, Sehâvet-i İmâm 'Ali (inceleme-metin-tıpkıbasım)* (1.bs). İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.

- Khalidi, T. (2003). *Müslüman hazreti İsa* (1. bs). İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Koncu, H. (2012). Ashâb-ı Kehf metinlerine bir bakış ve Yûsuf-ı Meddâh'ın Ashâb-ı Kehf mesnevîsi. *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi* (6), 9-57.
- Köksal, F. (2009). Metin neşrinde vezinle ilgili problemler, bazı tespit ve teklifler. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* (3), 63-86.
- Köktekin, K. (2007). *Yûsuf-ı Meddâh - Varka ve Gülşâh* (1.bs). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kurtuluş, M. (2016). *Yûsuf-i Erzincânî'nin Hâmûş-nâme'si (inceleme-metin)*. (Yüksek Lisans Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Kut, G. ve Bayraktar, N. (2021). *Yazma eserlerde vakıf mühürleri* (1.bs). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı.
- Küçük, M. (2014). *Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait satır arası ilk Kur'an tercümesi* (1.bs). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (2015). *Mesnevî-i Ma'nevî (giriş-çeviri)* (1.bs) (Derya Örs ve Hicabi Kırılancı, Çev.). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Ocak, T. (1997). Labial h'ın çeviriyazıda yazımı sorunu. Mehmet Ölmez (Haz.), *Çağdaş Türk edebiyatına eleştirel bir bakış - Nevin Önerk armağanı* (1.bs) içinde (s. 167-172). Ankara: Simurg Yayınları.
- Özçelik, K. (2008). *Yûsuf-ı Meddâh ve Maktel-i Hüseyin (inceleme-metin-sözlük)*. (Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Öznel-Güder, N. (1997). *Kastamonulu Şâzî, Maktel-i Hüseyin (inceleme, metin, sözlük, adlar dizini)*. (Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Öztürk, M. (2014). *Kur'an-ı Kerim meali - anlam ve yorum merkezli çeviri* (1.bs). Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Sarıkaya, E. (2021). Müellifi bilinmeyen bir eser: 'Resûl Hâzretine Şeytân 'Aleyhi'l-la'ne Geldügin Beyân İder'. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi* 5(2), 469-491.
- Smith, G. M. (1976). *Yusuf-ı Meddah, Varqa ve Gülşâh, A fourteenth century Anatolian Turkish mesnevi* (1.bs). Leiden: E.J. Brill.
- Süryani Mor Efremler (2012). *Kilise ataları tarafından 'Kutsal Ruhun Kavalı' olarak adlandırılan Süryani Mor Efremler'in şiirleri* (1.bs) (Horiepiskopos Gabriyel Akyüz, Çev.). Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı.
- Şafak, T. (2015). Anadolu'da Farsça yazılmış bir eser: Hâmûşnâme. *Şarkiyat Mecmuası* (26), 101-126.
- Tarama Sözlüğü* (3.bs) (2009). 8 c. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1935). Bir imla hususiyeti. *Türkiyat Mecmuası* (3), 229-232.
- Taş, İ. (2009). *Süheyl ü Nev-bahâr'da eskicil öğeler* (1. bs). Konya: Palet Yayınları.
- Tezcan, S. (1994). *Süheyl ü Nev-bahâr üzerine notlar* (1. bs). Ankara: Simurg Yayınları.
- Tezcan, S. (2018). *Dede Korkut Oğuznameleri üzerine notlar* (2. bs). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tezcan, S. ve Boeschoten, H. (2018). *Dede Korkut Oğuznameleri* (5. bs). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tietze, A. (2016). *Tarihî ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugati* (1. bs). 10 c. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.
- Timurtaş, F. K. (2012). *Eski Türkiye Türkçesi - XV. yüzyıl (gramer-metin-sözlük)* (1.bs). İstanbul: Kapı Yayınları.
- Topaloğlu, A. (2018). *XIV. yüzyılın ortalarında yapılmış satırarası Kur'an tercümesi - I: metin* (1.bs). İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tulum, M. (2011). *17. yüzyıl Türkçesi ve söz varlığı* (1.bs). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Türkiye'de Halk Ağzlarından Derleme Sözlüğü* (3.bs) (2009). 6 c. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uyaniker, N. (2022). Okunan yazma eserlerden hareketle İblîs'in 'kötülük kahramanı' oluşu bakımından incelenmesi. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 5(1), 56-82.
- Ünal, O. (2012). Oğuzca ayla 'öyle, o şekilde' kelimesinin kökeni üzerine. *Dil Araştırmaları* (10), 151-165.
- Yavuz, K. (1991). *Şeyhoğlu - Kenzî 'l-Küberâ ve Mehekkü 'l-Ulemâ (inceleme-metin-indeks)* (1.bs). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Yazar, S. (2018). Yeni bir nüshayla değişen fotoğraf: Yûsuf-ı Meddâh'ın (ö. XIV. yy) Kıssa-i Yûsuf'u ya da Erzurumlu Darîr Kıssa-i Yûsuf adlı bir mesnevi yazmış mıdır?. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* (21), 681-719.
- Yeldan, F. (2019). *Risâle-i Su 'âl-i İblîs (giriş-ses bilgisi-metin-dizinler-ıtkıbasım)*. (Yüksek Lisans Tezi). Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Yıldız, A. (2009). *Mustafa Çelebi - Varka and Gülşah. part I: introduction, analysis*. Sources of Oriental Languages and Literatures 89. Cambridge, Massachusetts: Harvard University.